

Raport

Rzecznika Praw Obywatelskich

z wizytacji w zakładach poprawczych
i schroniskach dla nieletnich
przeprowadzonych przez

Krajowy Mechanizm Prewencji

w latach 2008–2015

Warszawa 2016

BIULETYN RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH 2016, nr 5

ŹRÓDŁA

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z wizytacji w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich przeprowadzonych przez Krajowy Mechanizm Prewencji w latach 2008–2015

Redaktor Naczelny:

Stanisław Trociuk

Redakcja:

Justyna Lewandowska, Marcin Mazur, Krzysztof Olkowicz

Opracowanie Raportu:

Karolina Goral

Marcin Mazur – Rozdział IV, pkt 5

Wydawca:

Biurowiec Rzecznika Praw Obywatelskich

al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa

www.rpo.gov.pl

Infolinia Obywatelska 800 676 676

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2016

ISSN 0860-7958

Oddano do składu w maju 2016 r.

Podpisano do druku w maju 2016 r.

Nakład: 200 egz.

Projekt okładki:

Reklamieści. Monika Lassaud

www.adv.net.pl

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

Pracownia C&C Sp. z o.o.

www.pracowniacc.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	5
I. Wprowadzenie – charakterystyka zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich	7
II. Krajowy Mechanizm Prewencji	8
III. Wyniki wizytacji w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich	9
IV. Problemy systemowe	32
V. Wnioski	44
VI. Standardy międzynarodowe	45
VII. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	55
VIII. Wizytacje KMP w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich 2008–2015	57

Wykaz skrótów:

CPT	– Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu
Dz. U.	– Dziennik Ustaw
HFPC	– Helsińska Fundacja Praw Człowieka
k.r.o.	– Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 2015 r. poz. 2082, j.t.)
KMP	– Krajowy Mechanizm Prewencji
MOAS	– Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
OPCAT	– Protokół fakultatywny do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192)
OPM	– Oddzielne Pomieszczenia Mieszkalne
SdN	– Schronisko dla Nieletnich
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
UE	– Unia Europejska
u.p.n.	– Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2014 r. poz. 382, z późn. zm.)
ustawa o ś.p.b.	– Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. poz. 628, z późn. zm.)
ZP	– Zakład Poprawczy
ZPiSdN	– Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich

I. Wprowadzenie – charakterystyka zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich

Wobec nieletnich, którzy wykazują przejawy demoralizacji bądź dopuścili się czynu karalnego podejmuje się działania przewidziane w ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej u.p.n.). Zgodnie z przepisami ustawy sąd może orzec zastosowanie środka wychowawczego bądź poprawczego. Tym ostatnim jest właśnie umieszczenie w zakładzie poprawczym. Wskazany środek poprawczy traktuje się jako najsurowszą formę oddziaływania na nieletnich, zgodnie bowiem z art. 10 u.p.n. jest stosowany zwłaszcza, gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne bądź nie rokują resocjalizacji nieletniego. W zakładzie poprawczym mogą przebywać osoby od 13 do 21 roku życia.

Podobnie, jak wobec osób dorosłych podejrzanych o popełnienie przestępstwa można orzec tymczasowy areszt, tak wobec nieletniego stosuje się umieszczenie w schronisku dla nieletnich. Zgodnie z art. 27 § 1 i 2 u.p.n. nieletniego umieszcza się w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego bądź zarzuca mu się popełnienie groźnego czynu karalnego¹ np. zabójstwa, spowodowanie poważnego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenia, rozboju.

Zakłady poprawcze dzielą się na resocjalizacyjne, resocjalizacyjno-rewalidacyjne (przeznaczone dla nieletnich z niepełnosprawnością intelektualną), resocjalizacyjno-terapeutyczne (dla nieletnich z zaburzeniami rozwoju osobowości na tle uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego, uzależnionych od środków psychotropowych oraz nosicieli wirusa HIV) oraz readaptacyjne (dla nieletnich, którzy w innych placówkach resocjalizacyjnych odmawiali udziału w terapii i programach resocjalizacji, dwukrotnie dokonali czynu zabronionego bądź uciekali z tychże placówek).

Należy dodać, że wśród zakładów resocjalizacyjnych wyróżniamy zakłady typu otwartego tzw. młodzieżowe ośrodki adaptacji społecznej (MOAS), półotwartego, zamkniętego oraz o wzmożonym nadzorze wychowawczym. Łatwo zauważyć, iż powyższy podział wskazuje na zróżnicowany poziom rygoru obowiązującego w danym typie placówki.

Schroniska dla nieletnich dzieli się z kolei na zwykłe i interwencyjne. Ostatnie przeznaczone są dla osób stwarzających poważne zagrożenie dla społeczeństwa bądź bezpieczeństwa schroniska zwykłego.

¹ Określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3, art. 252 § 1 lub 2 i art. 280 Kodeksu karnego.

W przepisach dotyczących nieletnich podkreślane jest, iż celem m.in. środka poprawczego jest przede wszystkim wychowanie nieletniego na świadomego i uczciwego obywatela, a odbywa się to z uwzględnieniem nauki i doświadczeń pedagogicznych (art. 65 u.p.n.). Należy jednak zwrócić uwagę, iż zakład poprawczy jest też instytucją totalną, izolującą nieletniego od społeczeństwa. Według L. Pytki zakład poprawczy jest po prostu zakamuflowaną wersją kary². Wskazuje on również, iż większą uwagę w zakładach poprawczych przywiązuje się do przestrzegania zewnętrznej dyscypliny i regulaminów niż kształtowaniu poprawnych stosunków interpersonalnych opartych na przyjaźni, zaufaniu i „cieple emocjonalnym”³.

Obecnie zatem zadaniem stawianym przed kadrą placówek resocjalizacyjnych jest odnalezienie sposobu pozytywnego wpływu i oddziaływania na nieletniego, uwzględniając jego autonomię, indywidualność, zasoby i deficyty, zmagając się przy tym z negatywnymi skutkami związanymi z samym faktem izolowania nieletnich np. występowaniem „drugiego życia”, stygmatyzacją dotyczącą umieszczenia w zakładzie poprawczym, lukami w systemie pomocy społecznej po opuszczeniu placówki. Ponadto, powyższe powinno odbywać się z poszanowaniem wszelkich praw przysługujących nieletnim. Stanie na straży realizacji tychże praw jest zadaniem Rzecznika Praw Obywatelskich. Realizacja tego zadania odbywa się m.in. poprzez działalność Krajowego Mechanizmu Prewencji.

II. Krajowy Mechanizm Prewencji

Zgodnie z art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich⁴ Rzecznik wykonuje funkcje organu wizytującego do spraw zapobiegania torturom i innemu okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (krajowy mechanizm prewencji) w rozumieniu Protokołu fakultatywnego do *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r.⁵ (dalej: OPCAT). Od momentu powierzenia Rzecznikowi wskazanej funkcji (2008 r.) pracownicy Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji”, wchodzącego w skład Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, przeprowadzają wizytacje we wszelkiego typu miejscach pozbawienia wolności, w tym w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich.

Wizytacje KMP mają charakter prewencyjny i są niezapowiedziane. Trwają zazwyczaj 2 dni. Zespół przeprowadzający wizytacje składa się najczęściej z 4. osób, w tym jedna osoba pełni funkcję koordynatora grupy, który sporządza raport powizytacyjny.

² L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005, s. 206.

³ *Tamże*, s. 172.

⁴ Dz. U. z 2014 r. poz. 1648, ze zm.

⁵ Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192.

Obejmują następujące etapy: rozmowa z kierownictwem, ogląd wszystkich pomieszczeń, przeprowadzenie indywidualnych i grupowych rozmów z osobami umieszczonymi w placówce, przeprowadzenie rozmów z personelem, analiza dokumentacji, formułowanie wstępnych zaleceń powizytacyjnych podczas rozmowy podsumowującej wraz z odebraniem wyjaśnień od kierownictwa.

W raporcie powizytacyjnym przedstawione zostają informacje o wynikach przeprowadzonej wizytacji. Jego końcowy rozdział poświęcony jest sformułowanym przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji zaleceniom. Weryfikacja wprowadzania rekomendacji KMP przeprowadzana jest głównie za pomocą korespondencji, rzadziej poprzez ponowne zwizytowanie danej placówki, tzw. rewizytację.

III. Wyniki wizytacji w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich

W latach 2008-2015 przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili w sumie 49 wizytacji zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich.

Celem wizytacji KMP jest sprawdzenie stanu przestrzegania praw nieletnich, w szczególności prawa do ochrony przed przemocą i niehumanitarnym, poniżającym traktowaniem oraz karaniem. Ponadto przedstawiciele KMP zwracają uwagę na przestrzeganie m.in. prawa do kontaktu ze światem zewnętrznym, informacji, ochrony zdrowia, edukacji, praktyk religijnych, intymności i prywatności, godnych warunków bytowych, zajęć na świeżym powietrzu.

Analiza raportów powizytacyjnych pozwoliła na wyodrębnienie zarówno aspektów, które w większości zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich zostały ocenione pozytywnie przez wizytujących, jak i kwestii problemowych i obszarów wymagających poprawy.

1. Umieszczanie wychowanków w izbach przejściowych i „oddzielnych pomieszczeniach mieszkalnych”

Poważnym naruszeniem praw wychowanków, stwierdzanym w wielu wizytowanych placówkach było izolowanie nieletnich poprzez umieszczanie ich w izbach przejściowych lub/i oddzielnych pomieszczeniach mieszkalnych (dalej: OPM). Na możliwość odseparowania nieletniego poprzez umieszczenie w izbie przejściowej lub OPM wskazują przepisy § 44, § 34 i § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich⁶

⁶ Dz. U. z 2014 r. poz. 1054, z późn. zm.

(dalej: rozporządzenie). Zgodnie z § 44 rozporządzenia po przyjęciu do zakładu nieletni może zostać umieszczony w izbie przejściowej. Czas pobytu w tej izbie nie może przekraczać 14 dni. Celem umieszczenia nieletniego w izbie jest przeprowadzenie wstępnych badań lekarskich i osobopoznawczych, rozmowy adaptacyjnej, a także utrzymanie bezpieczeństwa i porządku w zakładzie oraz zapobieganie agresji i dezorganizacji życia w placówce. W § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia zawarto z kolei, iż dyrektor placówki dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku może umieścić nieletniego w oddzielnym pomieszczeniu mieszkalnym lub izbie przejściowej na czas określony. Kwestia izolowania nieletnich poprzez umieszczanie ich w izbach przejściowych lub/i oddzielnych pomieszczeniach mieszkalnych została zdiagnozowana jako problem ze względu na różne jej aspekty, zarówno prawne, jak i pedagogiczne.

Przed wszystkim zauważyć należy, iż system izolacji wychowanków został stworzony na poziomie rozporządzenia wydanego w tym zakresie bez wyraźnego umocowania ustawowego. Mając na uwadze normy konstytucyjne należy wskazać, iż wolność osobista jednostki jest chroniona art. 41 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 41 ust. 1 zdanie 2 Konstytucji RP pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. Dlatego też przyjąć należy, że każda norma prawna dotycząca bezpośrednio wolności osobistej musi mieć wyraźne umocowanie w ustawie.

Dane uzyskane podczas wizytacji wskazywały, iż omawiany system izolacji był nadużywany i stosowany zamiast środków dyscyplinarnych⁷ lub środków przymusu bezpośredniego. Analiza przyczyn umieszczania wychowanków w tychże pomieszczeniach w oparciu o dokumentację dostępną w zakładach poprawczych wskazywała bowiem, iż najczęściej powodem izolacji wychowanka były szeroko rozumiane względy wychowawcze takie jak np.: dezorganizacja zajęć, palenie papierosów na terenie zakładu, odmowa wykonania polecenia, samowolne przedłużenie przepustki, agresja słowna, niepowrót z przepustki. A więc zdarzenia uzasadniające zastosowanie środków dyscyplinarnych. Czasem wychowankowie trafiali do OPM ze względu na agresywne zachowanie wobec innych wychowanków, próbę ucieczki, nawoływanie do buntu. W tego typu sytuacjach pracownicy placówek mieli prawo zastosować środki przymusu bezpośredniego, a nie tę formę izolacji.

Warto wskazać, iż w jednym z wizytowanych zakładów (ZP w Kcynii – woj. kujawsko-pomorskie) oprócz OPM wyodrębniono dodatkowo izby wzmoczonych oddziaływań wychowawczych, również w oparciu o § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia. W regulaminach tych pomieszczeń podano różne przesłanki umieszczenia w nich wychowanków, co w rezultacie powodowało, iż wychowankowie tej placówki mogli zostać odizolowani

⁷ W wystąpieniach pokontrolnych NIK kierowanych do dyrektorów zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich wskazywano, że należy wyeliminować przypadki wykorzystywania izby przejściowej jako środka dyscyplinarnego. Por. *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich*, Nr ewid. 155/2009/P/09/072/KNÓ, s. 46.

od grupy niemalże za każde naruszenie regulaminu. Błędne umieszczanie w izbie przejściowej oraz w OPM mogło wiązać się ze zbyt ogólnie sformułowanymi przesłankami ich zastosowania zawartymi w rozporządzeniu.

Kolejnym zastrzeżeniem związanym z funkcjonowaniem OPM był brak określenia ram czasowych umieszczenia w nich wychowanków. Nieletni przebywali w tych pomieszczeniach od kilku dni do kilku miesięcy. Zdaniem RPO długotrwała izolacja wychowanków jest niedopuszczalna, gdyż nie ma walorów wychowawczych, a wręcz przeciwnie może negatywnie wpływać na stan nieletniego. Jeśli odseparowanie wychowanka trwa dłużej niż kilka godzin, ewentualnie dni potrzebnych, do wyciszenia emocji, uspokojenia i przemyślenia swojego zachowania, to bardzo prawdopodobne jest, że w miejsce tego pojawi się frustracja i agresja. Należy wskazać, że według CPT – stanowisko zawarte w Dziewiątym Sprawozdaniu Ogólnym [CPT/Inf (99) 12] – *Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczeniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną. Komitet uważa, że stosowanie takiego środka musi się wiązać z wyjątkową koniecznością. Umieszczenie osoby nieletniej oddzielnie od innych osób powinno trwać jak najkrócej i – w każdym przypadku – powinno się wiązać z zapewnieniem jej właściwego kontaktu międzyludzkiego, dostępu do lektury oraz przynajmniej jednej godziny dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu.* Odnosząc się do czasu trwania umieszczenia w OPM, sędzia Dariusz Cieślak – Naczelnik Wydziału Wykonania Orzeczeń Rodzinnych i Nieletnich w Departamencie Wykonania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości wskazał, że *ustalono, że niektórzy nieletni przebywają w OPM nawet ok. 4 miesięcy (...). Przywołany powyżej przepis nie określa co prawda okresu na jaki można umieścić nieletniego w OPM jednak przyjęc należy, że tak ścisła izolacja nieletniego nie jest korzystna z punktu widzenia resocjalizacji i wychowania. Nadto środek ten ma być reakcją na pewnego rodzaju zdarzenie nadzwyczajne i trwać do ustąpienia takiego zagrożenia – nie powinien więc w tak znaczny sposób odbiegać od takiego środka jakim jest np. środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia w izbie izolacyjnej. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, w art. 95 §7 określa, że środek w postaci umieszczenia w izbie izolacyjnej nie może być stosowany dłużej niż 48 godzin, a wobec nieletniego w wieku do 14 lat – dłużej niż 12 godzin. Tak krótki czas przyjęty został właśnie z uwagi na niekorzystny wpływ stanu izolacji*⁸.

Należy również dodać, iż nieletnim nie przysługuje możliwość zaskarżenia decyzji dyrektora dotyczącej odizolowania ich od grupy i czasu trwania tej izolacji.

Ponadto umieszczenie w izbie przejściowej lub OPM wiązało się również z innymi dolegliwościami i ograniczeniami. W ZP w Białymstoku⁹ (2010) – woj. podlaskie, nieletni umieszczeni w OPM nie mogli leżeć na łóżku, mogli jedynie stać, chodzić i siedzieć na

⁸ Sprawozdanie z lustracji Zakładu Poprawczego w Białymstoku prowadzonej w dniu 20 marca 2012 r. (DWOiP III 5313-3/12, s. 6).

⁹ W przypadku gdy placówka, była wizytowana kilkakrotnie, po myślniku lub w nawiasie zostanie wskazany rok w którym wizytacja się odbyła. Na końcu raportu zostaną przedstawione szczegółowe informacje co do czasu i miejsca wizytacji.

krzesła. Poza swoim pokojem spędzali ok. 1-1,5 godz. dziennie. Wychodzili z niego tylko wtedy, gdy szli na półgodzinny spacer lub gdy sprząтали korytarz oraz odbierali posiłek. Do kręgu osób z jakimi nieletni mieli częstszy kontakt należeli: strażnik, wychowawca, pielęgniarka lub lekarz. Ich rozmowy telefoniczne odbywały się w holu, zawsze w obecności strażnika. Nieletni nie mieli kontaktu ze swoimi rówieśnikami z grupy, z kolegą mieszkającym obok w pokoju mogli porozumiewać się jedynie korespondencyjnie (wszystkie listy były czytane przez personel). Przed otrzymaniem śniadania, nieletni musieli wykonać na korytarzu przed strażnikiem 20 pompek i 20 przysiadów – tzw. „poranna rozgrzewka”. Za jej niewykonanie nieletni byli dyscyplinowani. Wychowanków straszono, że za złe zachowanie zostaną zabrane im rzeczy osobiste (listy, piórniki, książki) lub zostaną pozbawieni niektórych elementów wyposażenia (np. krzesła). Podczas wcześniejszych wizytacji Zakładu Poprawczego w Białymstoku – woj. podlaskie (2010) stwierdzono również, iż nieletni w porze nocnej musieli załatwiać swoje potrzeby fizjologiczne do wiadra, a w sytuacji, gdy do izby wchodził pracownik wychowanek miał obowiązek stać na baczność i wypowiedzieć powitanie: *Dzień dobry Panie strażniku. Wychowanek (imię i nazwisko) melduje się w izbie przejściowej i życzy Panu miłego dnia.*

W niektórych placówkach nieletni musieli przebywać cały dzień w piżamie (SdN w Pobiedziskach¹⁰ – woj. wielkopolskie, ZP w Jerzmanicach Zdroju – woj. dolnośląskie, ZP w Białymstoku (2010) – woj. podlaskie, ZP w Ostrowcu Świętokrzyskim (2015) – woj. świętokrzyskie) bądź też, jak wskazali w rozmowie, nie mieli organizowanych wyjść ani spacerów na świeże powietrze (ZPiSdN w Głogowie¹¹ – woj. dolnośląskie, ZP w Ostrowcu Świętokrzyskim (2009) – woj. świętokrzyskie). Zdarzały się również sytuacje, że nie uczestniczyli w zajęciach szkolnych, nie było wobec nich prowadzone także nauczanie indywidualne (SdN w Łąncucie – woj. podkarpackie, ZP w Białymstoku (2010) – woj. podlaskie, ZPiSdN w Głogowie (2009) – woj. dolnośląskie). Wychowankowie nierzadko też mieli ograniczane kontakty z rodziną (ZP w Nowem – woj. kujawsko-pomorskie, ZPiSdN w Głogowie (2009) – woj. dolnośląskie).

Warunki bytowe zapewniane w omawianych pomieszczeniach izolacji nieletnich również budziły wiele zastrzeżeń przedstawicieli KMP. Oddzielne pomieszczenia mieszkalne nierzadko przypominały izby izolacyjne, brakowało w nich podstawowego wyposażenia np. łóżka. W ZP w Ostrowcu Świętokrzyskim (2009) – woj. świętokrzyskie z uwagi na niedostateczne oświetlenie pomieszczeń, zarówno światłem dziennym, jak i sztucznym, nieletni mieli utrudnioną możliwość korzystania z prasy i książek. Otrzymywali ponadto ograniczone racje żywnościowe.

Wobec powyższego zgodnie ze stanowiskiem CPT *miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być – oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich*

¹⁰ Tylko podczas wyjścia na spacer nieletni przebiegali się w dresy.

¹¹ Wizytacja przeprowadzona w dniach 17-18 września 2009 r. Według informacji dyrektora placówki wszystkie grupy regularnie korzystają z zajęć rekreacyjno-sportowych na świeżym powietrzu.

wrażen wzrokowych. Młodym ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają przeważające względy bezpieczeństwa (Fragment Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12]). Zgodnie z Regułą 31 Narodów Zjednoczonych dotyczącą Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (dalej: Rezolucja Nr 45/11) *Nieletnim pozbawionym wolności przysługuje prawo do takich warunków i wyposażenia w zakładzie, które zapewniają im zaspokojenie potrzeb zdrowotnych i godności ludzkiej.*

W opinii wizytujących w niektórych placówkach (ZP w Białymstoku (2010) – woj. podlaskie, ZP w Ostrowcu Świętokrzyskim (2009) – woj. świętokrzyskie) kumulacja dolegliwości wobec osób przebywających w jednoosobowych izbach przejściowych lub OPM była tak znaczna, że nosiła cechy nieludzkiego i poniżającego traktowania.

Problem umieszczenia nieletnich w izbach przejściowych/OPM, restrykcyjnych zasad pobytu w tych pomieszczeniach i zapewnionych w nich nieletnim warunków został zauważony już podczas pierwszych wizytacji przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji. W związku z powyższym Rzecznik Praw Obywatelskich skierował w dniu 12 maja 2009 r. wystąpienie generalne¹² do Ministra Sprawiedliwości, w którym wskazał na kwestie bezprawnego umieszczania nieletnich w izbach przejściowych jako formy kary. Podkreślił, iż przetrzymywanie nieletniego w izbie przejściowej jest nieracjonalną i niepedagogiczną karą izolacyjną, która stoi w sprzeczności z wszelkimi oddziaływaniami wychowawczymi i standardami międzynarodowymi. W odpowiedzi na powyższe wystąpienie Minister Sprawiedliwości poinformował, iż problemowe zagadnienia zauważone przez przedstawicieli KMP zostaną przeanalizowane i uregulowane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Mimo upływu kilku lat i kolejnych wystąpień Rzecznika w tym temacie¹³ nie nastąpiło właściwe uregulowanie zasad i warunków umieszczania nieletnich w izbie przejściowej/osobnym pomieszczeniu mieszkalnym, a problem nadużywania tej formy izolacji nieletnich jest ciągle aktualny.

Mając na uwadze powyższe Rzecznik Praw Obywatelskich skierował w dniu 22 lipca 2013 r. wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia oraz § 34 rozporządzenia w zakresie w jakim odsyła do odpowiedniego stosowania § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia z art. 95 § 3 u.p.n., art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP i art. 92 ust. 1 zdanie 1 Konstytucji RP. Udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym w niniejszej sprawie zgłosił również Rzecznik Praw Dziecka¹⁴, który poparł wniosek RPO poszerzając wzorce konstytucyjne. Do dnia oddania raportu do druku nie został wyznaczony termin rozprawy.

¹² RPO-597667-VII-7020/11006/09.

¹³ Wystąpienie generalne z dnia 11.02.2010 r. oraz z dnia 22.02.2012 r. (RPO-597667-VII-7020/11006/09).

¹⁴ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo%20RPD%20z%20dnia%2024.09.13%20r.pdf>

2. Traktowanie wychowanków przez personel

W większości wizytowanych zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich wychowankowie pozytywnie oceniali atmosferę w placówce. Część rozmówców podkreślała, że czują się w niej bezpiecznie, a ponadto dostrzegą pozytywnie zmiany jakie w nich zaszły w czasie pobytu w zakładzie. Niektórzy nieletni potrafili także wskazać wśród personelu zaufane i ważne dla nich osoby. Należy jednak wskazać, iż w trakcie wizytacji przedstawiciele KMP odbierali także skargi na temat nadużyć pracowników wobec wychowanków w postaci stosowania przemocy fizycznej, psychicznej, w tym werbalnej. Przykładem są zgłoszenia dotyczące pobicia wychowanka, uderzania w kark, bicia po twarzy, popychania i szarpania (SdN w Gackach, woj. świętokrzyskie – 2008 i 2014, ZPiSdN w Konstanczynie Łódzkiej, woj. łódzkie – 2011, ZP w Mrozach, woj. mazowieckie – 2010, ZP w Sadowicach, woj. dolnośląskie – 2014, ZP w Pszczynie – woj. śląskie, ZP w Laskowcu, woj. mazowieckie – 2010, ZP w Tarnowie, woj. małopolskie – 2008, ZP w Studzieńcu – woj. mazowieckie). Zgłoszenia nieletnich dotyczyły również m.in. wulgarnego odnoszenia się do nich przez pracowników, wyśmiewania, wyzywania sformułowaniami typu *ty gówniarzu, zachowujesz się jak debil*, kpienia (np. ZP w Grodzisku Wielkopolskim – woj. wielkopolskie, ZP w Kcynii – woj. kujawsko-pomorskie, ZP w Raciborzu – woj. śląskie, ZP w Zawierciu – woj. śląskie). W niektórych placówkach przyjęto zbyt sformalizowany, wzorowany na realiach wojskowych sposób zwracania się przez nieletnich do personelu, np. *Panie strażniku wychowanek XY melduje, że ma zapytanie...* – (ZP w Trzemesznie – woj. wielkopolskie, ZP w Białymstoku, woj. podlaskie – 2010). W części placówek kumulacja nieodpowiedniego traktowania, karania, wprowadzania nadmiernych restrykcji i zakazów przyczyniała się do bardzo napiętej atmosfery w placówce i wzajemnej wrogości pracowników i wychowanków.

W jednej z wizytowanych placówek (ZP w Sadowicach, woj. dolnośląskie – 2014), zarówno poważny charakter zgłoszonych naruszeń, jak i złożenie przez wychowanków oficjalnych skarg w tym zakresie, stanowiły impuls dla Zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich do złożenia do prokuratury zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa¹⁵. Nadmienić należy, iż dyrektor placówki, w trakcie wizytacji przedstawicieli KMP, przyznał, iż zapoznał się z nagraniem z monitoringu korytarza, na którym udokumentowano zgłaszany przez nieletniego zarzut odnośnie stosowania wobec niego nieuzasadnionej siły fizycznej przez jednego z pracowników. Pomimo tego nie podjął żadnych działań zmierzających do wyjaśnienia powyższego zdarzenia ani nie zabezpieczył wskazanego nagrania. Dyrektor jako osoba odpowiedzialna za funkcjonowanie placówki powinien się wykazywać szczególną dbałością w takich sytuacjach. Powyższe zachowanie dyrektora może wskazywać na zamiar ukrycia całego zdarzenia, co tworzy

¹⁵ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Korespondencja%20i%20odpowiedzi%20na%20zalecenia%20KMP-ZP%20Sadowice%202014.pdf> s.1-3.

atmosferę przyzwolenia na niewłaściwe zachowanie wychowawców, potęguje poczucie krzywdy i bezsilności u wychowanków. Warto dodać, iż w ocenie pracowników Mechanizmu, którzy rozmawiali z wychowankami, sposób ich relacjonowania o niewłaściwym postępowaniu personelu świadczył, że chłopcy byli wręcz przyzwyczajeni do złego traktowania, w tym również stosowania presji psychicznej i kar cielesnych.

W innej placówce (ZP w Głogowie, woj. dolnośląskie – 2009) kilku nieletnich poinformowało osoby wizytujące o użyciu przez strażnika w szkole niedozwolonej, nadmiernej i bezpodstawnej siły fizycznej. Przyczyną pobicia miało być nucenie piosenki przez wychowanka po zakończeniu przerwy, gdy cała grupa udawała się do sali lekcyjnej. Działania podjęte przez przedstawicieli KMP (m.in. rozmowy z personelem, wychowankami, analiza monitoringu i dokumentacji) potwierdziły zaistnienie opisanego zdarzenia. W związku z powyższym powiadomiono Prokuraturę Rejonową w Głogowie¹⁶. W tym przypadku również na krytykę zasługuje fakt, iż mimo, że o całym zdarzeniu wiedział stosunkowo szeroki krąg osób (dyrektor szkoły, pedagog i psycholog, jak również nauczyciel, będący bezpośrednim świadkiem zajścia) to żadna z nich nie podjęła jakichkolwiek kroków w celu wyjaśnienia oraz udokumentowania okoliczności zdarzenia. Niereagowanie w sytuacjach stosowania przemocy wobec nieletnich jest również formą złego traktowania. Świadczy to nie tylko o nieuznawaniu przez personel podmiotowości swoich podopiecznych i ich praw m.in. do szacunku, ochrony przed niewłaściwym traktowaniem, ale również może prowadzić do utwierdzenia w nieletnich negatywnego przekonania na swój temat np. *nie zasługuję na szacunek* bądź uczyć, iż zachowania agresywne są sposobem rozwiązywania problemów.

Warto wskazać również na inne nieprawidłowości lub zgłoszenia nieletnich dotyczące obszaru traktowania i poczucia bezpieczeństwa, które stwierdzono lub odebrano podczas wizytacji KMP w innych placówkach, a wymagały natychmiastowego wyeliminowania np. brak reakcji personelu w sytuacji występowania przemocy rówieśniczej co następnie przekładało się na niski poziom poczucia bezpieczeństwa wychowanków (ZP w Nowem – woj. kujawsko-pomorskie), zwracanie się po nazwisku do wychowanków (SdN w Gackach, woj. świętokrzyskie – 2014), sygnały dotyczące dyskryminacji ze względu na orientację seksualną (ZP w Warszawie – Falenicy, woj. mazowieckie – 2010), asystowanie wychowankom podczas wizyty u lekarza w stroju z widoczną nazwą placówki, co w opinii przedstawicieli KMP narażało wychowanków na stygmatyzację (ZP w Poznaniu, woj. wielkopolskie), nieuzasadnione zamykanie pokoi i toalet w porze nocnej (SdN w Warszawie-Okęciu, woj. mazowieckie – 2015).

Podczas wizytacji KMP, pracownicy zauważyli bardzo napiętą atmosferę panującą w ZP w Białymstoku, woj. podlaskie. W związku ze stwierdzeniem w tym zakładzie wielu nieprawidłowości dotyczących traktowania wychowanków, licznymi skargami

¹⁶ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedzi%20organ%C3%B3w%20na%20zalecenia%20KMP%20-%20ZP%202B%20SdN%20G%C5%82og%C3%B3w%202009.pdf> s. 1-2.

nieletnich i restrykcyjnym podejściem niektórych pracowników zakładu, przedstawiciele KMP przeprowadzili w tym zakładzie jedną wizytację i trzy rewizytacje. W poprzednim rozdziale wskazano, iż kumulacja dolegliwości związana z umieszczaniem w izbach przejściowych w przypadku ZP w Białymstoku nosiła cechy nieludzkiego traktowania. Podobny wniosek można wyprowadzić na podstawie analizy zasady funkcjonowania jednej z grup wychowawczych, tzw. grupy readaptacyjnej¹⁷. Grupa ta zorganizowana była w oparciu o bardzo rygorystyczne zasady, co swoje odzwierciedlenie znajdowało nawet w wyglądzie przeznaczonych dla niej pomieszczeń (surowy wystrój, tylko niezbędne wyposażenie). Ponadto wychowankowie nosili czerwone uniformy celem zaznaczenia ich odrębności i większego poziomu demoralizacji (na wzór jednostek penitencjarnych, w których osadzeni niebezpieczni korzystają wyłącznie z więziennej odzieży koloru czerwonego); mogli wychodzić na świeże powietrze tylko raz w tygodniu; otrzymywali jedną parę skarpet i majtek na miesiąc (bez możliwości wymiany), w związku z czym w czasie prania i suszenia zmuszeni byli chodzić bez bielizny; w sypialniach nie mogli posiadać żadnych osobistych rzeczy; podczas kąpieli używali tylko szarego mydła, pozbawieni byli możliwości korzystania z własnych środków do utrzymania higieny osobistej. Nieletni mieli także bardzo ograniczone możliwości skorzystania z zajęć dodatkowych – zajęcia świetlicowe, socjaterapeutyczne czy wyjścia do czytelnicy organizowano zaledwie raz w tygodniu. Korzystanie z sali gimnastycznej uzależniono natomiast od tego czy po jej sprzątnięciu pozostanie na to czas. Rozmowy z wychowankami oraz analiza rozkładu dnia potwierdziły sztywny sposób określania godziny poszczególnych zajęć, które w głównej mierze polegały na wykonywaniu dyżurów i prac porządkowych.

Ograniczony był również telefoniczny kontakt z rodzicami. Wychowanek mógł przeprowadzić w ciągu dnia tylko jedną rozmowę telefoniczną, której czas trwania nie mógł przekroczyć 5 minut. Ponadto nieletni nie mogli inicjować rozmów telefonicznych z najbliższymi.

W tej grupie nie można było również korzystać w pełni z nagród przewidzianych rozporządzeniem np. przywilej oglądania telewizji raz w tygodniu przyznano jedynie wychowankom z dobrym zachowaniem. Z rozmów indywidualnych z wychowankami wynikało, iż karani byli za najdrobniejsze przewinienia w sposób nie znajdujący racjonalnego uzasadnienia (np. niedokładne sprzątnięcie pokoju). Najczęściej wymienianą karą była konieczność wykonania dodatkowej liczby tzw. „froterek” czyli zmycia podłogi. Nieletni wskazali również na wykonywanie tzw. „sacharek”, polegających na wyczyszczeniu muszli klozetowej, a następnie wybraniu z niej wody za pomocą kubka, tak by wychowawca mógł ocenić, czy zadanie zostało wykonane prawidłowo. Jeszcze inną karą było czyszczenie fug szczoteczką do zębów. Celem takich kar nie było bynajmniej sprzątnięcie danego obiektu, lecz wykonanie tego w określony, z góry narzucony sposób, uwłaczający ludzkiej godności, co należy ocenić jako poniżające traktowanie.

¹⁷ Rewizytacja przeprowadzona w 2010 r.

Podczas kolejnej rewizytacji¹⁸ przedstawiciele KMP zwrócili uwagę również na fakt, iż w 2011 r. pracownik Zakładu oraz dyrektor wnieśli do Sądu Okręgowego w Białymstoku dwa pozwy o ochronę dóbr osobistych, złożone w wyniku wystosowania przez wychowanków zakładu skarg, które po zbadaniu przez organy nadzoru okazały się bezzasadne. Powodowie wnieśli o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych i ich ochronę m.in. poprzez nakazanie, aby pozwani nieletni złożyli do Ministra Sprawiedliwości, Prokuratury Rejonowej w Białymstoku oraz OZNP w Białymstoku przeprosiny i oświadczenia, w którym mieli przyznać się do tego, że sformułowane zarzuty wobec powodów były nieprawdziwe, a wystosowane skargi bezzasadne i wynikające jedynie ze złej woli i chęci zażartowania. W ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji reakcja personelu ZP w Białymstoku na skargi wychowanków, polegająca na wnoszeniu pozwów, miała na celu zniechęcenie nieletnich do składania skarg do organów państwowych i pokazania innym potencjalnym skarżącym konsekwencji, jakie mogą ich spotkać za składanie skarg. Ponadto powyższą reakcję uznano za pozbawioną waloru wychowawczego i prowadzącą jedynie do spotęgowania poziomu napięcia i wrogości między wychowankami a kadra.

Ostatnia rewizytacja omawianego zakładu, która miała miejsce w 2013 r., wykazała, iż niektóre zalecenia KMP nie zostały zrealizowane (m.in. w dalszym ciągu wizytujący mieli zastrzeżenia dotyczące umieszczania w izbie przejściowej), jednakże należy ocenić, że sytuacja w placówce w omówionych obszarach uległa poprawie.

3. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego

Regulację prawną stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych zawiera ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak również ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej¹⁹ (dalej ustawa o ś.p.b.). Zgodnie z art. 95a u.p.n. w razie bezskuteczności środków oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego, w przypadkach potrzeby wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem, odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby, ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego, przeciwdziałania niszczeniu mienia, ujęcia osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą, pokonania biernego i czynnego oporu, przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym, schronisku dla nieletnich lub młodzieżowym ośrodku wychowawczym

¹⁸ ZP w Białymstoku – rewizytacja przeprowadzona 26 stycznia 2012 r.

¹⁹ Dz. U. poz. 628, ze zm.

można użyć środka przymusu bezpośredniego w postaci siły fizycznej. Ponadto w art. 95a § 2 u.p.n. dodano, że wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, gdy użycie siły fizycznej jest niewystarczające, w przypadku usiłowania targnięcia się tego nieletniego na życie lub zdrowie własne albo innej osoby, można użyć środków przymusu bezpośredniego, o których mowa w art. 12 ust. 1 pkt 3, 4 lub 15 ustawy o ś.p.b., tj. kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego i umieszczenia w izbie izolacyjnej.

W niektórych wizytowanych placówkach przedstawiciele KMP stwierdzali jednakże stosowanie dodatkowych środków np. kajdanek na czas transportu nieletniego do lekarza (ZP w Kcynii – woj. kujawsko-pomorskie, ZP w Grodzisku Wielkopolskim – woj. wielkopolskie) lub na czas spaceru (ZP w Ostrowcu Świętokrzyskim (2009) – woj. świętokrzyskie), a także kasku ochronnego (ZP w Białymstoku, woj. podlaskie – 2008, 2010), iniekcji ze środkami uspokajającymi (ZP w Nowem, woj. kujawsko-pomorskie). Zalecali wówczas natychmiastowe odstąpienie od stosowania przymusu bezpośredniego w formach niedozwolonych w placówkach dla nieletnich. Inne nieprawidłowości dotyczące tego zagadnienia wiązały się z niedokumentowaniem zastosowanego środka przymusu bądź wyposażeniem izby izolacyjnej niezgodnie z obowiązującym rozporządzeniem (najczęściej znajdował się w nich tylko materac lub łóżko, brakowało stolika i krzesła). W jednej placówce (ZPiSdN w Warszawie-Falenicy, woj. mazowieckie – 2010) z analizy dokumentacji wynikało, iż umieszczane w izbie izolacyjnej wychowanki przebywały w koszuli zakładowej, bez bielizny.

Należy jednak wskazać, iż środki przymusu bezpośredniego w wizytowanych placówkach były rzadko stosowane. Wyjątkiem jest Zakład Poprawczy w Białymstoku (woj. podlaskie), w którym odnotowano częste korzystanie z tej formy oddziaływań, co wiąże się ze wspomnianą wcześniej negatywną atmosferą oraz nieludzkim i poniżającym traktowaniem wobec wychowanków tej placówki.

4. Dyscyplinowanie

Stosowanie wobec nieletnich środków dyscyplinarnych jest zagadnieniem ściśle związanym z obszarem traktowania wychowanków placówek resocjalizacyjnych. Przedstawiciele KMP sprawdzają przede wszystkim czy kary wymierzone nieletnim nie są poniżające, a ich dolegliwość nie nosi znamion nieludzkiego traktowania. Katalog środków dyscyplinarnych, które mogą być stosowane wobec wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich jest zamknięty i został określony w obowiązujących przepisach. Mimo to wizytujący wielokrotnie stwierdzali nieprawidłowości w tym obszarze.

Środki dyscyplinarne i nagrody stosowane w zakładach poprawczych pierwotnie zostały zawarte w aktach prawnych rangi rozporządzenia tj. w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1997 r. w sprawie rodzajów i organizacji zakładów

poprawczych oraz zasad pobytu w nich nieletnich i sprawie rodzajów i organizacji schronisk dla nieletnich i zasad pobytu w nich nieletnich²⁰, a następnie w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich²¹. Na kanwie wyników wizytacji przedstawiciele KMP kwestia dyscyplinowania wychowanków placówek resocjalizacyjnych i regulacje prawne jej dotyczące zostały przeanalizowane pod kątem zgodności z Konstytucją RP i standardami międzynarodowymi. W rezultacie Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się w dniu 23 września 2011 r.²² do Ministra Sprawiedliwości przedstawiając wątpliwości dotyczące uregulowania w rozporządzeniu, a nie w akcie prawnym rangi ustawy, środków dyscyplinarnych i nagród stosowanych wobec wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Ponadto w wymienionym wyżej piśmie RPO podważył stosowanie środków dyscyplinarnych w postaci wystąpienia z wnioskiem o przeniesie do innego zakładu tego samego lub innego rodzaju, powołując się na Zalecenia CM/Rec (2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł dla Młodocianych Przystępców Objętych Sankcjami lub Środkami Alternatywnymi²³, które jednoznacznie wskazują, iż młodociani nie mogą być przenoszeni w ramach środka dyscyplinarnego (Zalecenie 97). Odpowiedź Ministra Sprawiedliwości nie zawierała konkretnych informacji odnośnie ewentualnej realizacji postulatów zgłoszonych przez RPO.

W związku z powyższym, Rzecznik skierował w dniu 28 lutego 2012 r. wnioski²⁴ do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności §65, §66, §70, §71, §72, §73, §74, §90, §91, §93, §94 i §95 rozporządzenia z art. 95 § 3 u.p.n. oraz z art. 92 ust. 1 zdanie 1 Konstytucji RP.

Powołane powyżej przepisy rozporządzenia określały zachowania, za które wychowankom zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w trakcie pobytu w tych jednostkach mogły być przyznane nagrody albo kary. Wskazywały one również katalogi nagród i środków dyscyplinarnych oraz regulowały procedury postępowania w sprawie przyznawania nagród i wymierzania kar. Analiza tychże przepisów nie pozostawiała wątpliwości, że przynajmniej część nagród oraz środków dyscyplinarnych pozostawała w ścisłym związku z podstawową wolnością jednostki jaką jest wolność osobista. Taki związek występował m.in. w przypadku zgody na udział w imprezach, zajęciach oświatowych i sportowych oraz szkoleniach poza zakładem, zgody na uczęszczanie do szkoły poza zakładem, udzielenia przepustki do 3 dni, udzielenia urlopu, przedstawienia wniosku o zmianę kategorii zakładu, umieszczenia poza zakładem, przedstawienia wniosku o warunkowe zwolnienie z zakładu. Analogiczne uwagi można było również sformułować w odniesieniu do części środków dyscyplinarnych, m.in. cofnięcia zgody na udział

²⁰ Dz. U. Nr 58, poz. 361.

²¹ Dz. U. z 2014 r, poz. 1054, z późn. zm.

²² RPO-672825-VII-720.8.3/11/DK.

²³ Dalej dokument określany w skrócie CM/Rec (2008)11

²⁴ RPO-672825-VII-12/DK, tekst wniosku dostępny na: http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek_RPO_do_Trybuna%C5%82u_Konstytucyjnego_-_28_lutego_2012_r.pdf

w imprezach, zajęciach oświatowych i sportowych oraz szkoleniach poza zakładem, cofnięcia zgody lub nieudzielenia zgody na wyjście poza teren zakładu, nieudzielenia przepustki lub urlopu, wstrzymania umieszczenia poza zakładem, wstrzymania wniosku o przedstawienie do warunkowego zwolnienia. Wobec powyższego Rzecznik zwrócił uwagę, iż zgodnie z art. 41 ust. 1 zdanie 2 Konstytucji RP pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie.

Ponadto Rzecznik podkreślił, że w art. 95 § 3 u.p.n. brak jest wyraźnego i nieopartego na domniemaniu upoważnienia ustawowego do regulowania w rozporządzeniu systemu nagród i środków dyscyplinarnych, a także reguł postępowania w tych sprawach. W rezultacie kwestionowane przepisy rozporządzenia były także niezgodne z art. 92 ust. 1 zdanie 1 Konstytucji RP, stanowiącym, że rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Rozporządzenie musi więc służyć wykonaniu ustawy, nie może natomiast służyć uzupełnieniu ustawy o treści w niej nieprzewidziane. Nie może też regulować materii, która nie została objęta treścią upoważnienia ustawowego. Tymczasem zaskarżone przepisy rozporządzenia nie służyły konkretyzacji norm ustawowych, lecz samodzielnie, bez dostatecznych wskazówek zawartych w ustawie, regulowały materię nagród i środków dyscyplinarnych.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 2 października 2012 r.²⁵ orzekł niezgodność wskazanych przez Rzecznika przepisów z powołanymi we wniosku wzorcami konstytucyjnymi. Przepisy dotyczące nagradzania i karania wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich zostały przeniesione do u.p.n., ustawą z dnia 30 sierpnia 2013 r o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw²⁶. Obecnie obowiązujące nagrody i środki dyscyplinarne zostały wymienione odpowiednio w art. 95cc i art. 95cf u.p.n.

Pomimo ustawowego uregulowania zamkniętego katalogu środków dyscyplinarnych i nagród przedstawiciele KMP podczas wizytacji prewencyjnych w dalszym ciągu ujawniali nieprawidłowości w analizowanym obszarze. Należy podkreślić, iż wymierzone nieletnim kary nie tylko naruszały przepisy krajowe, ale często stały w sprzeczności ze standardami międzynarodowymi i naukami pedagogicznymi. W myśl Reguły 70 Rezolucji Nr 45/113 *Dyscyplinarne karanie nieletniego powinno być dozwolone wyłącznie w granicach obowiązującego prawa. Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej należy w wyraźny i zrozumiały sposób poinformować nieletniego o tym, jakie przewinienie jest mu zarzucane oraz przedstawić mu wszelkie możliwości swojej obrony; powinien on mieć prawo do odwołania się do właściwej bezstronnej władzy. Wszystko co dotyczy postępowania dyscyplinarnego powinno być protokołowane.* Ponadto zgodnie z Regułą 94.1. Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców

²⁵ Sygn. sprawy U 1/12.

²⁶ Dz. U. poz. 1165.

objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi CM/Rec (2008)11: *Procedury dyscyplinarne powinny być mechanizmami stosowanymi w ostateczności. Konstruktywne rozwiązywanie konfliktów oraz interakcja wychowawcza mająca na celu uzasadnienie norm, powinny mieć pierwszeństwo względem formalnych dyscyplinarnych rozpraw i kar.*

Stosowane przez kadrę wizytowanych placówek środki dyscyplinarne przyjmowały bardzo zróżnicowane formy. W części przypadków sprowadzały się do ograniczania przywilejów, np. zakazu oglądania telewizji, opuszczania grupy bądź ograniczania praw nieletnich, np. zakazu wyjścia na świeże powietrze. W ramach kary zobowiązywano także nieletnich do wykonywania dodatkowych dyżurów porządkowych. W Regule 67 Rezolucji 45/113 wskazano jednoznacznie, że praca nie może stanowić kary dyscyplinarnej. W opinii KMP taka kara może prowadzić w praktyce do pejoratywnego postrzegania przez wychowanka pracy, a to zaś – skutecznie zniechęcić do poszukiwania w przyszłości zatrudnienia. Przedstawiciele Mechanizmu wyjaśnili również, iż nie ma zastrzeżeń do wykonywania przez nieletnich dodatkowej pracy na rzecz placówki w sytuacji, gdy wychowanek chce zdobyć dodatkowe punkty (lub zniwelować punkty ujemne), jeśli sam zgłasza się do wykonywania takiej pracy. Ponadto w sytuacjach takich jak zaśmiecanie, niezmiękanie obuwia, nie pozostawianie po sobie porządku, również dopuszczalne jest zastosowanie środka wychowawczego w postaci pracy porządkowej, gdyż uczy to poszanowania pracy innych osób oraz przestrzegania obowiązku dbania o czystość i porządek.

Za szczególnie niepokojące należy uznać stosowanie środków dyscyplinarnych dotyczących ograniczania kontaktu z rodziną i bliskimi, np. zakaz rozmów telefonicznych czy innych przyjętych form. Należy podkreślić, iż kontakt z rodziną jest prawem nieletniego, który przysługuje mu niezależnie od spełnienia przez niego jakichkolwiek dodatkowych kryteriów (oceny z zachowania czy stopnia resocjalizacji). Powyższe stanowisko KMP jest poparte Regułą 95.6. CM/Rec (2008)11, która wskazuje, iż *przewinienie nie obejmuje ograniczenia kontaktów z rodziną lub wizyt, chyba że przewinienie to jest związane z takimi kontaktami lub wizytami.*

Nieletni zgłaszali również stosowanie wobec nich kar, które miały na celu raczej pokazanie przewagi wychowawcy nad wychowankiem, niż uczenie pożądaných zachowań, np. stanie na korytarzu do czasu przeproszenia za przewinienie, odebranie mebli, wiążące się z koniecznością spania lub jedzenia na podłodze, zakaz golenia się. Niektóre kary miały charakter stygmatyzujący czyli tym samym antyresocjalizacyjny, np. nakaz noszenia czerwonego stroju przez wychowanków, którzy dopuścili się ucieczki (ZP w Kcynii, woj. kujawsko-pomorskie) czy chodzenia w dresie w jaskrawym kolorze (MOAS w Szubinie, woj. kujawsko-pomorskie). Wobec powyższego należy przywołać Regułę 66.3 Rezolucji Nr 45/113, zgodnie z którą *odpowiednie ubrania to ubrania, które nie są poniżające lub upokarzające i są adekwatne do klimatu oraz nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa.*

W jednej z placówek (ZP w Głogowie, woj. dolnośląskie – 2009) rozmówcy zgłosili stosowanie kar cielesnych. Te informacje jako sygnały o nieprawidłowościach zostały przekazane do sprawdzenia dyrektorowi i organom nadzorczym. Zgodnie z Regułą 95.2.

CM/Rec (2008)11 *kary zbiorowe, kary cielesne, karanie poprzez umieszczanie w ciemnej celi i wszelkie inne formy nieludzkiego i upokarzającego karania są zabronione*. W Konwencji o prawach dziecka²⁷ podkreślono z kolei, że Państwa-Strony zapewnią, aby żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu (art. 37).

Zastrzeżenia dotyczące dyscyplinowania obejmowały również stosowanie odpowiedzialności zbiorowej, wykorzystywanej zwłaszcza w sytuacjach, gdy nie było możliwe ustalenie osoby, która dokonała określonego naruszenia. W ocenie wizytujących, zbiorowe formy odpowiedzialności należy uznać za niedopuszczalne ponieważ mogą one wywoływać u nieletnich poczucie niesprawiedliwości, a także wrogość wobec wychowawcy. W niektórych placówkach wprowadzono również zasadę wymierzania dwóch środków dyscyplinarnych za jedno przewinienie, tj. np. wymierzenia kary zgodnie z obowiązującym katalogiem środków dyscyplinarnych przy jednoczesnym pozbawieniu przywileju.

Należy raz jeszcze wskazać w tym miejscu na karne umieszczanie nieletnich w izbach przejściowych i oddzielanych pomieszczeniach mieszkalnych²⁸. Pracownicy wizytowanych placówek również potwierdzali, iż izolowanie nieletnich w ww. pomieszczeniach czasami było stosowane jako forma kary. W ocenie przedstawicieli KMP jest to niedopuszczalne, nie tylko ze względu na niezgodność z przepisami prawa krajowego, ale przede wszystkim ze względu na brak walorów wychowawczych takiego środka oddziaływania.

Innym, kwestionowanym przez przedstawicieli KMP sposobem izolowania nieletnich od pozostałych wychowanków, było tworzenie grup karnych. W pkt 1 opisano grupę readaptacyjną założoną w ZP w Białymstoku (woj. podlaskie). Kolejnym przykładem jest tzw. grupa warunkowego pobytu w MOAS w Koszalinie (2013) – woj. zachodniopomorskie, przeznaczona dla wychowanków, którzy wykazali się szczególnie nagannym zachowaniem. Pobyt w tej grupie wiązał się dla nieletnich z różnymi dolegliwościami, jak brak wyjść na świeże powietrze, czy deprivacją wrażeń sensorycznych w związku z przebywaniem w pomieszczeniach o niskim standardzie. Powołując się na opinię prof. M. Konopczyńskiego należy podkreślić, iż za tworzeniem grup karnych nie przemawiają żadne względy resocjalizacyjne²⁹. Jednym z argumentów, na który czasami powołuje się kadra placówek, w których funkcjonują grupy karne, jest potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa pozostałym wychowankom. Pojawia się jednak kolejne zastrzeżenie, czy zwiększenie poziomu bezpieczeństwa w placówce kosztem innych nieletnich jest faktycznie postępowaniem pedagogicznym? Przedstawiciele KMP każdorazowo zalecali odstąpienie od stosowania środków dyscyplinarnych w postaci izolacji lub umieszczenia w grupach karnych. Ponadto przypomnienia w tym miejscu wymaga stanowisko CPT, zawarte w dziewiątym sprawozdaniu ogólnym: *Niemal we wszystkich miejscach*

²⁷ Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, ze zm.)

²⁸ Problem ten został szerzej omówiony w pkt 1 niniejszego rozdziału.

²⁹ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Grupa%20readaptacyjna%20w%20MOW%20-%20opinia.pdf>

*pozbawienia wolności osób nieletnich obowiązują sankcje dyscyplinarne stosowane wobec osób zachowujących się niewłaściwie. W związku z tym Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczaniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną (...)»³⁰ W zaleceniach CM/Rec (2008)11 z kolei wskazano (Reguła 95.4), iż *odseparowanie w celach dyscyplinarnych może być nałożona jedynie w wyjątkowych przypadkach, kiedy inne sankcje nie byłyby skuteczne. W tej samej regule zostało podkreślone, że odseparowanie może trwać przez określony, jak najkrótszy, okres czasu. System w trakcie odseparowania musi zapewniać odpowiedni kontakt z ludźmi, przyznać dostęp do materiałów do czytania oraz, jeśli pogoda na to pozwala, zapewnić każdego dnia co najmniej jedną godzinę ćwiczeń na powietrzu.**

Przedstawiciele KMP są świadomi, iż praca z młodzieżą wykazującą różne trudności i problemy emocjonalne i interpersonalne, prowadzona w warunkach zamkniętej placówki, nierzadko bez wsparcia instytucji zewnętrznych i współpracy z rodzinami, może rodzić frustrację, szczególnie przy braku efektów prowadzonych oddziaływań, stanowić znaczne obciążenie psychiczne i powodować poczucie bezsilności, jednakże w żadnym wypadku nie może być usprawiedliwieniem dla poniżającego traktowania lub karania.

Jako podsumowanie powyższej kwestii warto zacytować Regułę 67 Rezolucji Nr 45/113, iż *wszelkie środki dyscyplinarne polegające na okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniu, w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolatce, albo jakiegokolwiek inne karanie mogące powodować zagrożenie dla fizycznego lub psychicznego zdrowia nieletniego, powinny być bezwzględnie zabronione. Podobnie zakazane powinno być zmniejszanie racji żywnościowych oraz odmawianie zezwolenia na kontaktowanie się z członkami rodziny, bez względu na to jakemu celowi miałyby to służyć. Praca powinna być zawsze postrzegana jako środek wychowawczy i promujący w nieletnim szacunek do samego siebie na drodze przygotowywania go do powrotu do społeczeństwa; nie może ona stanowić kary dyscyplinarnej. Żaden nieletni nie powinien być karany więcej niż raz za to samo przewinienie. Sankcje zbiorowe mają być zakazane.*

5. Prawo do kontaktu z rodziną i bliskimi³¹

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji w wielu wypadkach formułowali uwagi i zastrzeżenia w zakresie realizacji prawa nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich do kontaktu z osobami spoza placówki. Uwagi dotyczyły obowiązującej praktyki i uregulowań tej kwestii w dokumentach wewnętrznych

³⁰ [CPT/Inf (99) 12], § 35.

³¹ Na szereg nieprawidłowości w kwestii kontaktu z rodziną i bliskimi wskazano w raporcie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, por. M. Szwaś, K. Wiśniewska, M. Wolny, *Dzieci „po drugiej stronie muru”*. Raport z monitoringu placówek dla nieletnich, HFPC, Warszawa 2014, s. 98-101, 113-114.

zakładów. Wizytujący, analizując przestrzeganie praw nieletnich do kontaktu ze światem zewnętrznym, powołują się przede wszystkim na art. 66 § 3-5 u.p.n.³².

Każda z wizytowanych placówek wprowadziła własne zasady dotyczące kontaktu nieletniego ze światem zewnętrznym. Nierzadko wśród nich znajdowały się takie, które ograniczały kontakt nieletnich z osobami bliskimi spoza rodziny np. poprzez uzależnienie możliwości kontaktu z tymi osobami od stopnia resocjalizacji czy oceny z zachowania (np. SdN w Gackach, woj. świętokrzyskie – 2014, ZPiSdN w Koronowie – woj. kujawsko-pomorskie, ZPiSdN w Raciborzu – woj. śląskie, ZP w Gdańsku – woj. pomorskie). W jednej z placówek w dokumentach wewnętrznych wprowadzono zakaz odwiedzin wychowanków przez znajomych i sympatie (MOAS w Szubinie, woj. kujawsko-pomorskie). W innej odwiedziny odbywały się w zasięgu słuchu pracownika placówki (ZPiSdN w Raciborzu, woj. śląskie). W przypadku rozmów telefonicznych z kolei wizytujący spotykali się z praktyką uniemożliwiania kontaktu z rodziną wychowankom umieszczonym w izbie przejściowej lub OPM (np. ZP w Białymstoku, woj. podlaskie – 2012, SdN w Dominowie – woj. lubelskie, ZPiSdN w Głogowie, woj. dolnośląskie – 2009) albo jego ograniczania (ZP w Świeciu, woj. kujawsko-pomorskie). Wprowadzano również procedury znacznie ograniczające prawo nieletniego do prywatności np. zobowiązanie do przeprowadzania rozmów w obecności pracownika (np. SdN w Szczecinie, woj. zachodniopomorskie – 2008, 2014, ZP w Sadowicach, woj. dolnośląskie – 2014, SdN w Gackach, woj. świętokrzyskie – 2014, ZP w Barczewie – woj. warmińsko-mazurskie, ZP w Nowem – woj. kujawsko-pomorskie, ZPiSdN w Laskowcu, woj. mazowieckie – 2015, ZPiSdN Mrozy, woj. mazowieckie – 2015) podania tematu rozmowy (np. ZP w Trzemesznie – woj. wielkopolskie), korzystania z trybu głośnomówiącego (np. SdN w Szczecinie, woj. zachodniopomorskie – 2014, ZPiSdN w Świdnicy – woj. dolnośląskie). W części przypadków rozmowy nieletnich były kontrolowane przez personel za pomocą drugiego aparatu telefonicznego (np. ZP w Grodzisku Wielkopolskim – woj. wielkopolskie, MOAS w Szubinie – woj. kujawsko-pomorskie). Częstą praktyką była również kontrola korespondencji nieletnich bez powzięcia uzasadnionego podejrzenia, iż zawiera ona treści godzące w porządek prawny, bezpieczeństwo ośrodka, zakładu lub schroniska, w zasady

³² Art. 66 § 3. Korespondencja nieletniego umieszczonego w ośrodku, zakładzie lub schronisku, o których mowa w § 1, z wyjątkiem korespondencji z organami państwowymi i samorządowymi, w szczególności z Rzecznikiem Praw Obywatelskich i z Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych w drodze ustawy przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, może być kontrolowana przez dyrektora ośrodka, zakładu lub schroniska bądź przez upoważnionego przez niego pracownika pedagogicznego, wyłącznie w przypadkach powzięcia uzasadnionego podejrzenia, iż zawiera ona treści godzące w porządek prawny, bezpieczeństwo ośrodka, zakładu lub schroniska, w zasady moralności publicznej bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub resocjalizacji nieletniego. W razie stwierdzenia takich treści korespondencji nie doręcza się, powiadając o tym nieletniego oraz sąd rodzinny wykonujący orzeczenie i podając powody tej decyzji. Nieletniego poucza się o prawie do złożenia zażalenia, o którym mowa w art. 31a. Zatrzymaną korespondencję włącza się do akt osobowych nieletniego.

Art. 66 § 4. Dyrektor zakładu, ośrodka lub schroniska, o których mowa w § 1, może ograniczyć lub zakazać kontaktów nieletniego z osobami spoza zakładu, ośrodka lub schroniska dla nieletnich wyłącznie w przypadku, gdy kontakt ten stwarzałby zagrożenie dla porządku prawnego, bezpieczeństwa zakładu, ośrodka lub schroniska bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub proces resocjalizacji nieletniego.

Art 66 § 5. W wypadku, o którym mowa w § 4, dyrektor zakładu, ośrodka lub schroniska dla nieletnich niezwłocznie zawiadamia nieletniego i sąd rodzinny wykonujący orzeczenie o powodach decyzji. Sąd może uchylić decyzję dyrektora.

moralności publicznej bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub resocjalizacji nieletniego (np. SdN w Szczecinie, woj. zachodniopomorskie – 2014, SdN w Gackach, woj. świętokrzyskie – 2014, ZPiSdN w Koronowie – woj. kujawsko-pomorskie, ZP w Gdańsku – woj. pomorskie).

Mając na uwadze wskazane wyżej przepisy, należy stwierdzić, iż wprowadzanie ww. ograniczeń kontaktowania się wychowanków z osobami spoza zakładu, jest niezgodne z obowiązującym prawem. Przepis ten wskazuje, w jakich sytuacjach kontakt z osobami z zewnątrz może zostać ograniczony, ale odnosi się do indywidualnych przypadków, nie zaś generalnych zasad wprowadzanych w placówkach. Należy więc podkreślić, że wychowanek z założenia może kontaktować się z osobami spoza placówki, w tym z sympatiami i kolegami, a tylko w szczególnych sytuacjach kontakty te mogą zostać ograniczone. Wizytujący zalecali zatem odstąpienie od stosowania ograniczeń innych niż wymienione w art. 66 u.p.n. oraz rozszerzania ich na wszystkich nieletnich w danej placówce.

Ze względu na istotę i rolę kontaktów nieletnich z rodziną i innymi bliskimi osobami kwestie te regulowane są również w dokumentach o charakterze międzynarodowym. Przykładowo Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi sprawę tą regulują w następujący sposób: *wykonywanie wspólnotowych sankcji lub środków alternatywnych w jak największym stopniu musi respektować istniejące konstruktywne sieci społeczne osób młodocianych oraz relacje z ich rodzinami* (Reguła 32). *Nieletni mają mieć możliwość porozumiewania się listownie – bez ograniczenia liczby listów, oraz jak najczęściej to możliwe, przez telefon lub za pomocą innych form komunikacji, ze swoimi rodzinami, innymi osobami i przedstawicielami zewnętrznych organizacji oraz otrzymywania regularnych wizyt tych osób* (Reguła 83). *Uzgodnienia dotyczące wizyt powinny umożliwiać młodocianym utrzymanie i rozwój relacji rodzinnych w możliwie jak najbardziej normalny sposób oraz zapewniać możliwości reintegracji społecznej* (Reguła 84).

Reguły Rezolucji Nr 45/113 stanowią natomiast, iż *nieletniemu należy pozwalać na utrzymanie łączności z rodziną, przyjaciółmi i innymi osobami lub przedstawicielami godnych zaufania organizacji, otrzymywać przepustki w celu odwiedzania domu i rodziny, a nadto dostawać specjalne pozwolenie na opuszczanie zakładu w celu pobierania nauki, w sprawach zawodowych i z innych ważnych powodów* (Reguła 59). *Każdy nieletni powinien mieć prawo do regularnego i częstego przyjmowania odwiedzin, w zasadzie raz w tygodniu, nie rzadziej wszakże niż raz w miesiącu, powinny one obejmować rodzinę i obrońcę, i odbywać się w warunkach zapewniających poczucie prywatności i zbliżenia oraz możliwość swobodnej wymiany myśli* (Reguła 60). *Każdy nieletni powinien mieć prawo, przy czym, jeśli zachodzi potrzeba należy mu w jego realizowaniu udzielić pomocy, do utrzymania kontaktu listowego lub telefonicznego co najmniej 2 razy w tygodniu z osobą przez niego wybraną, chyba, że zostało mu ono odebrane na drodze prawnej. Każdy nieletni powinien mieć prawo otrzymywania korespondencji* (Reguła 61).

6. Prawo do wolności sumienia i wyznania

Generalnie należy stwierdzić, iż prawo do wolności sumienia i wyznania w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich jest przestrzegane. W związku z tym jednak, iż przedstawiciele KMP stwierdzili kilka przypadków jego naruszenia, kwestia ta wymaga szerszego omówienia. Przykładem ograniczenia omawianego prawa były sytuacje uniemożliwiania nieletnim uczestniczenia w nabożeństwach religijnych – najczęściej dotyczyło to wychowanków schronisk dla nieletnich bądź wychowanków przebywających w izbie przejściowej (ZPiSdN w Mrozach, woj. mazowieckie – 2010 i SdN w Chojnicach – woj. pomorskie). W myśl art. 66a § 1 u.p.n. *nieletni ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w dni świąteczne, słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania służących do wykonywania praktyk religijnych ksiązek, pism i przedmiotów*. Przywołana regulacja określa w sposób równorzędny wszystkie formy wykonywania praktyk religijnych, co oznacza, że jedna nie zastępuje drugiej. W tej sytuacji nieletni ma prawo tak do bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich w dni świąteczne, jak i do słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania służących do wykonywania praktyk religijnych ksiązek, pism i przedmiotów.

Kolejny obszar problemowy stanowiło zobowiązywanie nieletnich do uczestniczenia we mszy św. Takie naruszenie stwierdzono np. w ZP w Kcynii (woj. kujawsko-pomorskie), w którym wychowankowie podpisywali oświadczenie, iż zobowiązują się do uczestniczenia we mszy św. oraz lekcjach religii i w związku z tym wymagano od nich realizacji powyższego. W ZPiSdN w Raciborzu (woj. śląskie) z kolei obowiązek uczestnictwa we mszy świętej wynikał z przyjęcia, iż jest to jedno z oddziaływań wychowawczych.

Art. 53 Konstytucji RP zapewnia każdemu wolność sumienia i religii, która obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz ustanawia zakaz zmuszania do uczestniczenia w praktykach religijnych. Standardy zawarte w instrumentach prawa międzynarodowego również wyraźnie wskazują na konieczność zapewnienia wszystkim wolności myśli, sumienia i wyznania, np. w brzmieniu Zaleceń Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi *wolność myśli, sumienia i wyznania młodocianych powinna być w respektowana. Instytucjonalny reżim powinien być zorganizowany w takim stopniu, w jakim możliwe jest praktykowanie przez młodocianych ich religii i przekonań, uczestnictwo w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez upoważnionych przedstawicieli religii i wyznań, przyjmowanie wizyt prywatnych przedstawicieli religii lub wyznań oraz posiadanie ksiąg lub materiałów informacyjnych dotyczących ich religii lub przekonań. Młodociani nie mogą być zmuszani*

do praktykowania religii, wyznania, uczestnictwa w nabożeństwach religijnych lub spotkaniach, udziału w praktykach religijnych lub akceptowania wizyt przedstawicieli którejkolwiek religii lub wyznania (Zalecenie 87.1-3.). Z kolei Reguła 48 Rezolucji Nr 45/113 w zakresie usług religijnych stanowią, że każdemu nieletniemu należy pozwolić na zaspokajanie potrzeb jego życia religijnego i duchowego. Jeżeli w zakładzie przebywa wystarczająca liczba nieletnich jednego wyznania, należy powołać przedstawiciela tego wyznania, aby odprawiał dla nich obrzędy. Każdy nieletni ma prawo do przyjmowania wizyt duchownych swojego wyznania, uczestniczenia w obrzędach, ale także do nieuczestniczenia w nich i do swobody odmowy poddawania się religijnej edukacji i indoktrynacji.

Regulacje polskie obejmują również powyższą kwestię. Zgodnie z § 2 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uczestniczenia w lekcjach religii i praktykach religijnych, korzystania z usług religijnych i organizacji pracy duszpasterskiej w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich³³, uczestniczenie nieletnich w lekcjach religii i praktykach religijnych, korzystanie z usług religijnych i organizacja pracy duszpasterskiej w zakładzie odbywa się zgodnie z wolą rodziców (opiekunów) lub z uwzględnieniem woli nieletniego, wyrażonej w najprostszej formie oświadczenia.

W opinii Krajowego Mechanizmu Prewencji należy w każdej z placówek stworzyć wychowankom możliwość uczestniczenia w nabożeństwach swojego wyznania niezależnie od sytuacji prawnej czy efektów resocjalizacyjnych. Ponadto rodzice (opiekunowie) lub nieletni, którzy oświadczyli, że wyrażają wolę udziału w praktykach religijnych powinni mieć prawo w każdym momencie zmienić decyzję, bez ponoszenia z tego tytułu konsekwencji oraz być informowani o możliwości zmiany takiego oświadczenia.

7. Warunki bytowe

Nieletnim w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich zapewnia się bardzo dobre warunki bytowe. Szczególnie wysoko zostało ocenione zaplecze warsztatowe do nauki zawodu, jak i wyposażenie klas szkolnych. Wizytujący zwracali także uwagę na warunki zapewnione w pokojach wychowanków i świetlicach. W części jednostek uwagi dotyczyły takich pomniejszych spraw jak np. konieczność odmalowania i odnawiania pomieszczeń użytkowanych przez nieletnich. Ponadto kilkakrotnie przedstawiciele KMP formułowali zalecenia dotyczące zapewnienia intymności w toaletach bądź łazienkach ze względu na brak drzwi do toalety czy zasłon między natryskami. Ustalenia poczynione przez przedstawicieli KMP pozwoliły jednak na sformułowanie generalnego wniosku, iż w wizytowanych placówkach zapewniono odpowiedni standard socjalno-bytowy.

³³ Dz. U. Nr 106, poz. 1157.

8. Prawo do edukacji

Wychowankowie realizują obowiązek szkolny w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach zawodowych funkcjonujących w ramach placówek.

Podczas wizytacji nieletni, z którymi przedstawiciele KMP przeprowadzili rozmowy nie zgłaszali uwag w analizowanym obszarze. Podkreślali natomiast, iż mieli zapewnioną możliwość przygotowania się do wykonywania zawodu, pomoc w nadrabianiu zaległości, materiały szkolne, dostęp do biblioteki. Najbardziej cenili możliwość ukończenia kursów zawodowych (w zależności od placówki był to np. kurs operatora wózków widłowych, spawania, fryzjerski, obsługi kas fiskalnych, zdobnictwa paznokci, opiekuna osób starszych). W wielu placówkach mogli również przystąpić do kursu prawa jazdy.

9. Zajęcia resocjalizacyjne i kulturalno-oświatowe

Oferta prowadzonych zajęć resocjalizacyjnych, w tym sportowych, kulturalno-oświatowych, profilaktycznych i terapeutycznych była w wielu placówkach bardzo różnorodna, ciekawa i dostosowana do zainteresowań wychowanków. Nieletni wychowankowie mieli możliwość uczestniczenia w kołach zainteresowań, np. kulinarnym, turystycznym, fotograficznym, komputerowym, plastycznym, muzycznym, witrażowym, modelarskim, ceramicznym itp. W niektórych placówkach działały zespoły muzyczne i teatralne. Nieodzownym elementem prowadzonych oddziaływań wychowawczych były zawody sportowe (turnieje w piłce nożnej, siatkowej) i konkursy artystyczne (wystawy prac plastycznych, przeglądy zespołów muzycznych, konkursy wiedzy) organizowane na poziomie placówki, międzyplacówkowe lub ogólnopolskie.

Nieletni objęci byli różnorodnymi programami wychowawczymi np. programami dotyczącymi usamodzielnienia, rodzicielstwa, profilaktyki uzależnień. Programy te opracowane były przez wychowawców, pedagogów placówek dla nieletnich bądź też instytucje zewnętrzne z nimi współpracujące np. studentów uczelni wyższych, pracowników organizacji pozarządowych. W ramach wspomnianych programów organizowane były zajęcia grupowe połączone z edukacją, warsztaty ukierunkowane na rozwijanie nowych umiejętności społecznych, kursy zawodowe. Ponadto organizowane były wycieczki, rajdy, biwaki. Nieletni angażowani byli również w działalność charytatywną np. jako wolontariusze pomagający osobom niepełnosprawnym (ZPiSdN w Pszczynie – woj. śląskie) lub chorym na oddziale onkologicznym (ZPiSdN w Koronowie – woj. kujawsko-pomorskie).

W ocenie przedstawicieli KMP warto wskazać na niektóre przykłady dobrych praktyk – oddziaływań resocjalizacyjnych, zaobserwowanych w wizytowanych zakładach i schroniskach:

- W ZPiSdN w Koronowie – woj. kujawsko-pomorskie realizowane były programy autorskie personelu m.in. profilaktyczno-edukacyjny o tematyce HIV/AIDS, „terapia

krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach”, muzykoterapia, program pracy z młodzieżą w oparciu o pedagogikę zabawy, arteterapia, program profilaktyczny „Drogowskaz”, „Jak żyć z ludźmi”, szkolny program poradnictwa edukacyjno-zawodowego „Wygrać z bezradnością”, program teatralno-muzyczny „Poznaję siebie i świat”, hipoterapia. Dużą wagę przypisywano współpracy ze środowiskiem otwartym, w tym m.in. szkołami, przedszkolami, Domem Pomocy Społecznej w Koronowie i wspomnianym wcześniej oddziałem onkologicznym szpitala w Bydgoszczy.

– W ZP w Kcynii – woj. kujawsko-pomorskie realizowane były programy działań edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych np.: „Archeologia żywa” – program działań wychowawczo – edukacyjnych; „Kajakarstwo dla aktywnych”, „Natura wokół nas” – program edukacji ekologicznej, „Zrozumieć Świat – spotkanie z astronomią – program oparty na współpracy z Pucko – Pomorskim Stowarzyszeniem Astronomiczno – Ekologicznym, „Siatkówka i piłka ręczna dla każdego”, „Malarstwo – uzewnętrznienie ekspresji artystycznej”.

– W ZP w Poznaniu – woj. wielkopolskie powstała drużyna futbolu amerykańskiego, która osiągnęła ogólnopolskie sukcesy. Zainteresowani chłopcy mieli możliwość uczestniczenia w wyjazdach wspinaczkowych pod nadzorem wychowawców posiadających kwalifikacje do prowadzenia tego typu aktywności.

– W MOAS w Koszalinie – woj. zachodniopomorskie zorganizowano zajęcia żeglarskie, kajakowe oraz – w okresie zimowym – wyjazdy narciarskie. Warto podkreślić, iż ośrodek dysponował pozyskanymi zestawami sprzętu i odzieży narciarskiej, a także dwoma wyremontowanymi przez wychowanków żaglówkami typu Omega (Ω). Wychowankowie za wykonywane przez siebie prace bosmańskie na przystaniach mieli możliwość uczestnictwa w rejsach po Morzu Bałtyckim lub w morskich połowach dorsza.

10. Prawo do informacji

Wizytacje prowadzone w pierwszym okresie działalności KMP wykazały nieprawidłowości w zakresie realizacji prawa nieletnich do informacji. W trakcie wykonywanych czynności wizytacyjnych dostrzeżono, że wychowankowie wykazywali się słabą znajomością swoich praw i obowiązków. W związku z powyższym Rzecznik Praw Obywatelskich skierował do Ministra Sprawiedliwości wystąpienie generalne z dnia 22 lipca 2009 r.³⁴ z prośbą o przygotowanie informatora dla wychowanków, w którym zostaną zaprezentowane informacje dotyczące sytuacji prawnej nieletniego umieszczonego w tego typu placówce, jego praw i obowiązków oraz instytucji, do których może się zwrócić o pomoc w sytuacji, gdy jego prawa są łamane. Mimo, że w odpowiedzi z dnia

³⁴ RPO-603898-VII-7020/11006.2/09/JJ.

20 sierpnia 2009 r.³⁵ na powyższe wystąpienie, Minister Sprawiedliwości nie zgodził się ze stanowiskiem Rzecznika odnośnie niskiego poziomu znajomości swoich uprawnień przez nieletnich, to jednak podzielił pogląd, iż należy zapewnić nieletnim szeroki dostęp do informacji o przysługujących im prawach i obowiązkach. Efektem prowadzonej korespondencji było opracowanie przez przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości dokumentów określających podstawowe procedury postępowania wobec wychowanka np. regulamin izby przejściowej, regulamin izby izolacyjnej, procedura stosowania środków przymusu bezpośredniego. Wskazano również, iż niektóre placówki opracowały na własne potrzeby specjalne informatory dla nowo przyjętych wychowanków. Stworzone procedury oraz przykładowy informator dla nieletnich umieszczonych w zakładzie poprawczym i schronisku dla nieletnich³⁶ zostały zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości (w zakładce „Rekomendacje”).

Na podstawie ustaleń poczynionych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w trakcie wizytacji prowadzonych w kolejnych latach można wyciągnąć wniosek, iż powyższe działania przyniosły oczekiwane rezultaty. Na tablicach w ogólnodostępnych miejscach wywieszone były prawa, obowiązki, adresy instytucji stojących na straży praw człowieka. Ponadto wychowankowie przebywający po przyjęciu w izbie przejściowej mieli udostępniane regulaminy, informatory i inne potrzebne informacje. W rozmowach indywidualnych z przedstawicielami KMP wykazywali się znajomością swoich praw oraz potrafili wskazać miejsce, w których dostępne były informacje na temat pobytu w placówce.

11. Opieka medyczna

Wychowankowie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich mieli zapewnioną odpowiednią opiekę medyczną. W każdej placówce zatrudniona była pielęgniarka i lekarz internista, w części z nich także psychiatra i stomatolog, a w zakładach dla dziewcząt również ginekolog. Z danych uzyskanych podczas wizytacji wynikało, że zasadą było poddawanie nowo przybyłego nieletniego wstępnym badaniom lekarskim i często konsultacjom psychiatrycznym. Wychowankowie objęci byli również profilaktyczną opieką medyczną. W razie potrzeby mieli zapewnione wizyty u specjalistów, a w nagłych sytuacjach wzywane było pogotowie ratunkowe. W zakładach/schroniskach wyodrębniono ambulatorium oraz izby chorych. W rozmowach z przedstawicielami KMP wychowankowie nie skarżyli się na opiekę lekarską.

Problemem ujawnionym w kilku z wizytowanych placówek (ZP w Grodzisku Wlk. – woj. wielkopolskie, ZP w Trzemesznie – woj. wielkopolskie, ZP w Kcynii

³⁵ DWOiP.III.5150-115/09.

³⁶ Opracowane przez ZPiSdN w Raciborzu – woj. śląskie.

– woj. kujawsko-pomorskie, ZP w Nowem – woj. kujawsko-pomorskie) było prowadzenie badań lekarskich w obecności osób trzecich (wychowawców, strażników). W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich taka obecność jest dopuszczalna, pod warunkiem wystąpienia określonych czynników (np. zagrożenia bezpieczeństwa lekarza, uzasadnionego podejrzenia podjęcia przez nieletniego próby ucieczki, itd.), jednakże kwestia ta powinna zostać uregulowana w u.p.n.

12. Personel

W skład kadry wizytowanych placówek wchodziły osoby charakteryzujące się odpowiednim wykształceniem kierunkowym, w tym z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej, oligofrenopedagogiki, psychologii. Bardzo często pracownicy zakładu/schroniska uzupełniali swoją wiedzę i umiejętności uczestnicząc w różnorodnych kursach np. kończyli kursy instruktorskie (kajakarstwa, turystyki pieszej, wspinaczki), szkolenia terapeutyczne, warsztaty z zakresu Treningu Zastępowania Agresji, interwencji kryzysowej, itd. W części wizytowanych jednostek (SdN w Chojnicach – woj. pomorskie, SdN w Dominowie – woj. lubelskie, MOAS w Szubinie – woj. kujawsko-pomorskie, ZP w Barczewie – woj. warmińsko-mazurskie, ZP w Gdańsku – woj. pomorskie, ZP w Grodzisku Wlk. – woj. wielkopolskie, ZP w Kcynii – woj. kujawsko-pomorskie) możliwość doksztalcenia zapewniono również pracownikom niepedagogicznym, co w opinii przedstawicieli KMP zasługuje na aprobatę np. szkolenia z zakresu pedagogizacji oraz przeprowadzania bezpiecznej interwencji w sytuacjach kryzysowych, pierwszej pomocy przedmedycznej, radzenia sobie ze stresem, asertywności. Tego typu szkolenia przyczyniają się do lepszego rozumienia zachowań nieletnich przez strażników, uwrażliwienia na ich problemy, co może stanowić dodatkową ochronę przed niewłaściwym traktowaniem.

Personel większości wizytowanych placówek cechowało również duże zaangażowanie w pracę z nieletnimi. Ważnym kryterium doboru pracowników – według pracowników KMP – było także, poza odpowiednim wykształceniem, pasja i talent, np. plastyczny. Istotne jest bowiem, aby wychowawcy byli kreatywni, potrafili zorganizować konstruktywne, ciekawe zajęcia dla wychowanków, pomagali swoim podopiecznym osiągać sukcesy.

Uczestnictwo pracowników kadry pedagogicznej w dodatkowych szkoleniach, potrzeba pogłębiania wiedzy z innych dziedzin, rozwijanie zainteresowań, współpraca, zmniejszają prawdopodobieństwo wystąpienia złego traktowania wychowanków.

Zastrzeżenia KMP formułowane odnośnie personelu dotyczyły natomiast braku równowagi płci np. w zakładzie poprawczym dla chłopców w Tarnowie – woj. małopolskie (2014) wychowawcami w internacie byli wyłącznie mężczyźni, a wśród kadry ZP w Trzemesznie (woj. wielkopolskie) była tylko 1 kobieta. Mimo, iż powyższy układ płci był uzasadniany względami bezpieczeństwa, warto jednak przytoczyć stanowisko CPT, zgodnie

z którym zróżnicowanie personelu pod względem płci stanowi kolejne zabezpieczenie przed złym traktowaniem w miejscach pozbawienia wolności, szczególnie w odniesieniu do nieletnich. *Obecność personelu zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej może mieć korzystny wpływ tak w sensie etosu opiekuńczego, jak i w sprzyjaniu poczuciu normalności w miejscu pozbawienia wolności i ma to pozytywny wpływ na pracę z wychowankami* (Fragment Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12]).

Wizytujący wielokrotnie zalecali także poszerzenie oferty szkoleniowej dla pracowników placówek, w tym dla strażników, o szkolenia z zakresu praw dziecka w prawie krajowym i międzynarodowym, zgodnie z pkt 85 Reguł Rezolucji Nr 45/113 stanowiącym, iż *personelowi pracującemu z nieletnimi pozbawionymi wolności, umożliwia się systematycznie szkolenia z zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych, w szczególności z psychologii dziecka, pracy socjalnej i wychowawczej z dzieckiem, a także międzynarodowych standardów i norm*. Przedstawiciele KMP wskazywali ponadto na potrzebę prowadzenia szkoleń z zakresu radzenia sobie ze stresem, agresją, wypaleniem zawodowym.

Pracownikom zespołu diagnostyczno-korekcyjnego rekomendowano z kolei zapewnienie systematycznej superwizji. Superwizowanie swojej pracy u doświadczonego specjalisty w danej dziedzinie jest bowiem niezbędnym elementem kształcenia i rozwoju terapeutów i psychologów.

IV. Problemy systemowe

1. Kontrola osobista nieletnich

Dokonywanie kontroli osobistej nieletnich oraz kontroli pomieszczeń przez pracowników zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich stanowi powszechną praktykę. W myśl § 2 pkt 20 rozporządzenia przez kontrolę osobistą należy rozumieć *ogłędziny ciała oraz sprawdzenie odzieży, bielizny i obuwia, a także przedmiotów posiadanych przez nieletniego, przeprowadzone w pomieszczeniu podczas nieobecności osób postronnych oraz osób odmiennej płci i dokonywane przez osobę tej samej płci co nieletni poddany kontroli*. Podczas ogłędzin ciała, dokonywane są również ogłędziny miejsc intymnych. Pod pojęciem kontroli pomieszczeń należy rozumieć *ogłędziny izb znajdujących się na terenie zakładu lub schroniska oraz znajdujących się w nich elementów wyposażenia, których celem jest ujawnienie przedmiotów niebezpiecznych lub niedozwolonych oraz ujawnienie sytuacji mogących wpływać na powstanie zagrożeń dla bezpieczeństwa zakładu lub schroniska* (§ 2 pkt 21 rozporządzenia).

Należy wskazać, iż kontrole tak pomieszczeń, jak i nieletnich mają na celu zapewnienie porządku i bezpieczeństwa placówek. Trzeba jednak pamiętać, iż wartość jaką jest zapewnienie porządku i bezpieczeństwa placówki odbywa się kosztem naruszenia sfery prywatności nieletnich. Wskazane wartości w tej sytuacji zderzają się ze sobą, natomiast

funkcją prawa jest zagwarantowanie, aby wykonywanie kontroli odbywało się w sposób praworządny, tj. by miało miejsce tylko wówczas, gdy jest podyktowane przesłankami kontroli, aby dokonywały ich osoby uprawnione, a także by był opracowany mechanizm weryfikacji poprawności tych decyzji. Pracownicy muszą być zatem odpowiednio umocowani do wykonywania tych czynności.

Wątpliwości przedstawiciele KMP budzi w szczególności kwestia upoważnienia personelu do przeprowadzania wskazanych kontroli. Dyrektorzy zakładów, jak i przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości stoją na stanowisku, iż powyższe jest zgodne z obowiązującymi przepisami rozporządzenia. Departament Wykonywania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości wskazywał przepis § 105⁹ ust. 1 pkt 3 rozporządzenia jako stanowiący wystarczającą podstawę do przeprowadzania przez pracowników wszystkich rodzajów kontroli, tj. pobieżnej, pomieszczeni i osobistej. Przedstawiciele KMP zwracali jednakże uwagę, iż związane z przeprowadzaniem kontroli osobistej nieletnich ograniczenie prawa do ochrony prywatności realizowane jedynie w oparciu o przepisy aktu prawnego o charakterze wykonawczym, narusza wyrażony w art. 31 ust. 3 oraz 41 ust. 1 zdanie 2 Konstytucji RP wymóg zachowania ustawowej formy ograniczeń z zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Żaden z przepisów u.p.n. bowiem nie reguluje tej kwestii, ani nawet nie wprowadza pojęcia *kontroli osobistej*.

Powyższy problem podnoszony był zarówno w raportach powizytacyjnych np. w Raporcie przedstawicieli KMP z wizytacji Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Koronowie, jak i raportach rocznych z działalności KMP w 2013 i 2014 r. Na konieczność ustawowego uregulowania kontroli osobistej nieletnich zwrócono także uwagę w piśmie z dnia 13 stycznia 2014 r. skierowanym do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości zawierającym uwagi do projektu założeń do ustawy zmieniającej ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich³⁷. W opinii tej wskazano również kwestie, których ujęcie w ustawie stworzyłoby gwarancję zgodnego z poszanowaniem prawa do intymności i prywatności przeprowadzania kontroli osobistej nieletnich, a mianowicie szczegółowe określenie przypadków, w których dopuszczalne jest poddanie nieletniego kontroli osobistej, wprowadzenie wymogu przeprowadzania kontroli w pomieszczeniu niemonitorowanym i wyłącznie przez osobę tej samej płci, wprowadzenie wymogu odnotowywania przez pracowników zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w prowadzonym do tego celu rejestrze, informacji na temat godziny, miejsca, przyczyny dokonania kontroli osobistej oraz danych kontrolującego i kontrolowanego. Zasadne wydaje się również wskazanie, iż na tę decyzję służy zażalenie w myśl art. 31a u.p.n.

W dniu 8 kwietnia 2014 r. Rzecznik Praw Obywatelskich ponownie zwróciła się do Ministra Sprawiedliwości w niniejszej kwestii³⁸. W swoim wystąpieniu zwróciła uwagę

³⁷ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo%20do%20Podsekretarza%20Stanu%20w%20MS%20Micha%C5%82a%20Kr%C3%B3likowskiego.pdf>

³⁸ Wystąpienie generalne z dnia 8 kwietnia 2014 r., KMP. 573.24.2014.AI.

na konstytucyjny standard, zgodnie z którym wszystkie ograniczenia praw i wolności powinny mieć formę ustawową. Rzecznik przywołała ponadto orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 października 2013 r. wydane w sprawie o analogicznym obszarze problemowym. W orzeczeniu tym stwierdzono bowiem niezgodność stwarzającego podstawy do przeprowadzania kontroli osobistej cudzoziemców § 11 ust. 1 i 2 Regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia, stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać strzeżone ośrodki i areszty w celu wydalenia oraz regulaminu organizacyjno-porządkowego pobytu cudzoziemców w strzeżonym ośrodku i areszcie w celu wydalenia³⁹ z art. 41 ust. 1, art. 47 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, w zakresie, w jakim materia zastrzeżona do regulacji ustawowej podlega normowaniu w akcie rangi rozporządzenia. W uzasadnieniu wyroku zwrócono uwagę, że kontrola osobista stanowi ingerencję w nietykalność osobistą chronioną na podstawie art. 41 ust. 1 Konstytucji oraz prawo do prywatności chronione na podstawie art. 47 Konstytucji. Trybunał orzekł, iż *w świetle wymogów stawianych ustawodawcy zarówno przez art. 31 ust. 3, jak i przez art. 41 ust. 1 Konstytucji, dopuszczalna jest, w przypadku ingerencji w obie te wolności osobiste, wyłącznie interwencja ustawodawcy. Ustawodawca musi uczynić to w sposób zupełny i precyzyjny*⁴⁰.

Rzecznik podkreśliła również, iż zawarte w rozporządzeniu przepisy sformułowane zostały w sposób budzący uzasadnione wątpliwości. W § 105⁹ ust. 1 pkt 3 rozporządzenia zawarto bowiem ogóle zobowiązanie pracowników realizujących plan ochrony zakładu do przeprowadzania kontroli w celu odnalezienia przedmiotów niebezpiecznych, niedozwolonych, udaremnienia ucieczki lub też w innych uzasadnionych przypadkach. W kolejnych przepisach (§ 105¹⁰ – § 105¹⁹) sprecyzowano natomiast obowiązki pracowników w zakresie ochrony placówki. W żadnym z nich nie uprawniono jednak pracowników ochrony, ani żadnego innego pracownika zakładu poprawczego, do przeprowadzania kontroli osobistej, a jedynie do *przeglądania i kontrolowania zawartości wnoszonych i deponowanych bagaży lub rzeczy oraz sprawdzania ładunków pojazdów* (§ 105¹³ ust. 1 pkt 8), *przeprowadzania szczegółowych przeszukań pomieszczeń izby przejściowej, izby izolacyjnej lub izby chorych przed umieszczeniem w nich nieletnich oraz po opuszczeniu tych pomieszczeń przez nieletnich* (§ 105¹⁵ pkt 5), *przeprowadzania kontroli pobieżnej nieletnich* (§ 105¹⁵ pkt 8, § 105¹⁷ pkt 4, § 105¹⁹ pkt 8 i 10). Także § 105¹⁵ pkt 6 rozporządzenia nie może zostać uznany za podstawę do dokonywania kontroli osobistych wychowanków przez strażników bowiem zobowiązuje on jedynie do odnotowania w książce zmiany faktu *przeszukania osobistego* nieletniego przed umieszczeniem w izbie przejściowej lub izolacyjnej. W tym zakresie należy stwierdzić ponadto brak spójności w obrębie jednego

³⁹ Dz. U. Nr 190, poz. 1953.

⁴⁰ Dz. U. z 2013 r., poz. 1429.

aktu prawnego, który wprowadzając definicję legalną *kontroli osobistej* nie reguluje w jakich sytuacjach i przez jaki podmiot może być ona przeprowadzana, a jednocześnie posługuje się pojęciem *przeszukania osobistego*, bez jednoczesnego wskazania jego zakresu znaczeniowego.

Podsumowując, podstawa do przeprowadzania kontroli osobistej nieletnich przebywających w zakładach poprawczych powinna być zawarta w akcie prawnym rangi ustawowej, w którym w sposób niebudzący wątpliwości należałoby również zdefiniować samo pojęcie *kontroli osobistej* oraz szczegółowo określić sposób jej prowadzenia. W odpowiedzi z dnia 25 kwietnia 2014 r.⁴¹ Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości zapewnił, iż zagadnienie kontroli osobistej zostało uwzględniane podczas prac nad *projektem założeń do projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Niestety do dnia oddania raportu do druku nie powstał żaden projekt przepisów regulujących te zagadnienia.

2. Monitoring wizyjny

Każda z placówek wyposażona była w system monitoringu wizyjnego. Podczas wizytacji przedstawiciele KMP zwracali uwagę, czy nie dochodzi do naruszenia prawa nieletnich do intymności poprzez zamontowanie kamer w sanitariatach, jak również czy zapis monitoringu archiwizowany jest zgodnie z postanowieniami rozporządzenia w tej materii. Przepis § 105⁵ ust. 1 rozporządzenia stanowi, iż *w pełnym i ograniczonym systemie ochrony jest stosowany stały monitoring pomieszczeń, w których stale lub czasowo przebywają nieletni. Cyfrowy zapis z monitoringu izb mieszkalnych, przejściowych, izolacyjnych i izb chorych jest archiwizowany do czasu opuszczenia przez nieletnich w nich przebywających zakładu lub schroniska.*

Pod pojęciem „pomieszczeń, w których stale lub czasowo przebywają nieletni” można zawrzeć w zasadzie wszystkie pomieszczenia, z których nieletni korzystają. Ustanowiony w rozporządzeniu katalog miejsc monitorowanych jest katalogiem otwartym, dopuszczającym możliwość instalowania kamer monitorujących w każdym miejscu, nawet w czasie wykonywania czynności fizjologicznych.

W wizytowanych zakładach poprawczych, Krajowy Mechanizm Prewencji odnotował, że monitoring stosowany jest głównie na zewnątrz budynku, w korytarzach, izbach przejściowych i izolacyjnych, salach szkolnych, świetlicach, pracowniach warsztatów szkolnych, pokojach mieszkalnych, pracowniach kół zainteresowań, ale także w łazienkach i toaletach. Stosowanie kamer w tych ostatnich wzbudzało szczególne zainteresowanie KMP, z uwagi na fakt, że dochodziło do naruszenia intymności wychowanków.

⁴¹ <http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20Sekretarza%20Stanu%20w%20Ministerstwie%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20z%20dnia%2025.04.2014%20r.pdf>

Pole widzenia z kamer obejmowało bowiem nieletnich podczas załatwiania potrzeb fizjologicznych, zaś obraz na monitorze strażnika nie posiadał funkcji maskującej intymne części ciała nieletniego. Innym problemem związanym ze stosowaniem monitoringu był fakt, że obraz z kamer telewizji przemysłowej przekazywany był na bieżąco do pomieszczeń, do których dostęp miały osoby trzecie, np. inni wychowankowie lub osoby odwiedzające placówkę (w tym ostatnim przypadku obraz z kamer przekazywany był do przeszklonego pokoju strażników usytuowanego przy wejściu do placówki).

Trzeba wskazać, iż w tej sytuacji nie został dochowany wymóg ustawowego wprowadzenia ograniczenia konstytucyjnego prawa do ochrony życia prywatnego (art. 47 Konstytucji RP). Żaden przepis ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich nie przewiduje bowiem stosowania w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich telewizji wewnętrznej. Zdaniem Rzecznika, mimo świadomości, iż monitoring w miejscach detencji przyczynia się do sprawniejszego nadzorowania osób pozbawionych wolności, zwiększając tym samym poziom bezpieczeństwa w placówce, nie powinien on być stosowany bez właściwej w świetle Konstytucji regulacji prawnej.

Trzeba również wskazać, iż w wizytowanych placówkach nie jest wypełniany obowiązek wynikający z § 105⁵ rozporządzenia, traktujący o konieczności archiwizowania zapisów z monitoringu izb mieszkalnych, przejściowych, izolacyjnych i izb chorych do czasu opuszczenia przez nieletnich w nich przebywających zakładu lub schroniska. Dyrektorzy tych placówek wskazywali na nieracjonalność tego przepisu i brak możliwości faktycznego zrealizowania założonych celów. Wiąże się to bowiem z koniecznością stałego zgrywania wszystkich zapisów na płyty i przechowywania ich w placówce przez kilka lat.

Przykładowo wobec nieletniego, który został przyjęty do placówki w wieku 13 lat (dolna granica wieku), a opuścił ją mając 21 lat (górną granicę wieku) dyrektor placówki powinien przez 8 lat przechowywać wszystkie nagrania z wymienionych w rozporządzeniu pomieszczeń, w których nieletni przebywał. Tymczasem w większości placówek rejestracja obrazu na dysku twardym zapisywana jest do czasu jego zapełnienia (w zależności od technicznych możliwości może to być od 14 do 30 dni), kiedy to następuje nadgrywanie kolejnych obrazów⁴².

Trzeba jednocześnie wskazać, iż kwestia monitoringu wizyjnego w różnych miejscach – nie tylko pozbawienia wolności – znajduje się stale w zainteresowaniu RPO. W wystąpieniach generalnych do różnych organów⁴³ Rzecznik podnosi, że istnieją obszary, w których monitoring jest stosowany bez podstawy ustawowej, a znalezienie równowagi między

⁴² J. Józwiak, *Monitoring wizyjny w miejscach pozbawienia wolności. Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji*, Biuletyn RPO 2012, Nr 12, s. 22-24.

⁴³ RPO-570717-I/07 z 15 lutego 2010 r., *Informacja o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich w roku 2010 oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela*, Biuletyn RPO 2011, Nr 1, s. 185; RPO-662587-II/11 z 1 sierpnia 2011 r., *Informacja o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich w roku 2011 oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela*, Biuletyn RPO 2012, Nr 1, s. 63-64; RPO-683227-IV/12 z 12 kwietnia 2012 r., *Informacja o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich w roku 2012 oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela*, Biuletyn RPO 2013, Nr 1, s. 83-84.

bezpieczeństwem a ochroną prywatności obywateli w dobie rozwoju nowoczesnych technologii jest jednym z największych wyzwań, przed jakimi stoją władze publiczne⁴⁴.

3. Przeprowadzanie testów na obecność środków odurzających, substancji psychoaktywnych i alkoholu⁴⁵

Jako problem systemowy trzeba uznać kwestię przeprowadzania wobec wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich testów na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających i substancji psychoaktywnych. Zadaniem personelu tych instytucji, w ramach prowadzonej działalności resocjalizacyjnej, jest między innymi zapobieganie oraz przeciwdziałanie nabywaniu i spożywaniu przez wychowanków napojów alkoholowych oraz środków odurzających i psychoaktywnych. W toku wizytacji KMP ustalono, że w tym celu w części placówek wychowawcy lub pielęgniarki w nich zatrudnione, przeprowadzają badania na obecność alkoholu, substancji odurzających lub psychoaktywnych w organizmie nieletnich. Nie podważając zasadności wykonywania testów diagnostycznych w razie podejrzeń, że osoby umieszczone w tych placówkach wprowadziły się w stan upojenia alkoholowego czy odurzyły się innymi substancjami, należy wskazać, iż żadne badanie, niezależnie od stopnia jego skomplikowania, nie powinno być jednak wykonywane bez wyraźnego uprawnienia ustawowego dla osób go wykonujących. Przepisy wykonawcze z kolei winny określać sposób dokumentowania testów i możliwość zweryfikowania ich wyników, które stanowią prawną gwarancję ochrony interesów nieletniego. Pielęgniarka, aby wykonać większość świadczeń, do których jest uprawniona, musi otrzymać zlecenie lekarskie wpisane do dokumentacji pacjenta. Bez takiego zlecenia może ona wykonywać niektóre świadczenia, w tym diagnostyczne, enumeratywnie wymienione w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 7 listopada 2007 r. w sprawie rodzaju i zakresu świadczeń zapobiegawczych, diagnostycznych, leczniczych i rehabilitacyjnych udzielanych przez pielęgniarkę albo położną samodzielnie bez zlecenia lekarskiego⁴⁶. Nie obejmują one jednak testów wykonywanych w wizytowanych placówkach. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nie daje możliwości nikomu innemu niż kuratorowi sądowemu sprawującemu nadzór nad nieletnim, zobowiązania go do poddania się badaniu (przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego) w celu ustalenia w jego organizmie obecności alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia (art. 70b u.p.n.). Ustawodawca wyraźnie pominął inne osoby sprawujące – zgodnie z postanowieniem sądu – nadzór nad nieletnimi, w tym personel zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Trzeba też wskazać, iż

⁴⁴ Zob. *Informacja o działalności Rzecznika Praw Obywatelskich w roku 2013 oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela*, Biuletyn RPO 2014, Nr 1, s. 71-72.

⁴⁵ Na potrzebę wprowadzenia odpowiednich regulacji prawnych zwrócono również uwagę w raporcie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, por. M. Szwałt, K. Wiśniewska, M. Wolny, *Dzieci..., op. cit.*, s. 114.

⁴⁶ Dz. U. z 2007 r. Nr 210, poz. 1540.

uprawnienia kuratora sądowego w tej mierze dookreśla rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2012 r. w sprawie warunków i sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia w organizmie nieletniego⁴⁷. Według Ministerstwa Sprawiedliwości podstawą prowadzenia testów na obecność środków odurzających w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich jest § 3 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 maja 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i reintegracyjnego w stosunku do osób uzależnionych umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich⁴⁸. Przywołany przepis nie wskazuje jednak podmiotów uprawnionych do wykonania testów diagnostycznych, ani też procedury weryfikacji wyników testów. Wobec powyższego należy wskazać, iż obecne regulacje nie uprawniają pracowników ZP/SdN do prowadzenia testów na obecność w organizmie alkoholu i środków odurzających, ani też nie określają procedury badania i możliwość weryfikacji wyniku wskazanego przez alkomat czy test panelowy. W ocenie przedstawicieli KMP kształtowanie sytuacji nieletnich znajdujących się w placówkach resocjalizacyjnych – w omawianym zakresie – w sposób mniej korzystny niż nieletnich, nad którymi nadzór sprawuje kurator sądowy jest nieuzasadniona i winna być zmieniona na drodze legislacyjnej. W tej mierze RPO zwrócił się wystąpieniem z dnia 30 marca 2015 r. do Ministra Sprawiedliwości⁴⁹. W odpowiedzi⁵⁰ z dnia 21 kwietnia 2015 r. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości wskazał, iż konstrukcja oparta o przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 maja 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i reintegracyjnego w stosunku do osób uzależnionych umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich może budzić uzasadnione wątpliwości w zakresie konstytucyjnych praw i wolności szczególnie wobec innych regulacji dotyczących tej problematyki (np. Kodeks karny wykonawczy). Jednocześnie wskazano, że dla zapewnienia konstytucyjności tego rozwiązania zasadnym jest zamieszczenie w akcie rangi ustawy zapisów, które w sposób wyraźny wskażą osoby uprawnione do ich wykonywania, a Ministerstwo Sprawiedliwości podjęło stosowne prace legislacyjne. Podobnie jak co do wyżej opisanych problemów systemowych, do dnia oddania raportu do druku nie powstał żaden projekt przepisów regulujących te zagadnienia.

⁴⁷ Dz. U. poz. 468.

⁴⁸ Dz. U. Nr 93, poz. 627.

⁴⁹ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20Generalne%20do%20MS.pdf>

⁵⁰ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20Sekretarza%20Stanu%20w%20Ministerstwie%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20z%20dnia%2021.04.2015%20r.pdf>

4. Nietletnie matki-wychowanki zakładów poprawczych

Problem nietletnich w ciąży oraz nietletnich matek będących wychowankami placówek resocjalizacyjnych m.in. zakładów poprawczych, został zasygnalizowany przez Fundację „Po drugie”. Do debaty na niniejszy temat włączył się również Rzecznik Praw Obywatelskich, wskazując ten problem w raportach rocznych z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji. Przedstawiciele KMP aktywnie uczestniczyli w zainicjowanej przez Fundację „Po drugie” debacie poruszającej problem nietletnich w ciąży oraz nietletnich matek będących jednocześnie wychowankami placówek resocjalizacyjnych⁵¹. Obecnie brakuje regulacji prawnej, która pozwalałaby przebywać nietletnim matkom w ZP/SdN wraz ze swoim dzieckiem. Nie ma także regulacji, wskazującej kto miałby się zajmować dzieckiem kiedy nietletnia uczestniczy, np. w zajęciach szkolnych czy innych zajęciach resocjalizacyjnych. W sytuacji gdy nietletnia matka urodzi dziecko, przerywa się jej proces resocjalizacji udzielając jej warunkowego zwolnienia z zakładu poprawczego. Nietletnie wracają wówczas do rodzinnego domu, często patologicznego, bądź są kierowane do domów samotnej matki, w których nie mają zapewnionych odpowiednich oddziaływań i wsparcia. Bardzo rzadko zdarzają się sytuacje, że nietletnia matka wraz ze swoim dzieckiem trafia do specjalistycznej rodziny zastępczej. W pozostałych przypadkach natomiast wychowanka i jej dziecko są rozdzielani: matka zostaje w placówce, natomiast dziecko kierowane jest do adopcji, umieszczone w rodzinie zastępczej lub w domu dziecka. W opinii Rzecznika rozwiązanie powyższego problemu mogłoby stanowić utworzenie w ramach placówek resocjalizacyjnych specjalistycznych oddziałów lub pokoi dla matki i dziecka, w których nietletnie mogłyby przebywać wraz ze swoimi dziećmi. Takie uregulowanie powyższego problemu umożliwiłoby nietletnim matkom utrzymanie i rozwijanie więzi z dzieckiem, jednocześnie kontynuowanie procesu resocjalizacji, a także otrzymywanie odpowiedniego wsparcia i pomocy w opiece nad dzieckiem, uczenie się prawidłowych postaw rodzicielskich. Kwestia uregulowania pobytu nietletnich matek w ośrodkach resocjalizacyjnych wymaga zatem wprowadzenia odpowiednich zmian w u.p.n. Jako wzór mogłyby służyć w tym zakresie przepisy art. 87 § 3 i 4 Kodeksu karnego wykonawczego określające warunki odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety będące matkami.

Rzecznik korespondowała⁵² w omawianej kwestii zarówno z Ministrem Edukacji Narodowej, jak i Ministrem Sprawiedliwości podkreślając, iż proponowane zmiany systemu mogą stanowić dla sędziego rodzinnego dodatkowe rozwiązanie sytuacji nietletniej matki. Rozwiązanie to adresowane jest do dziewcząt, pozbawionych możliwości powrotu

⁵¹ Spotkania: w dniu 14 lutego 2013 r. w Wyższej Szkole Nauk Społecznych PEDAGOGIUM, w dniu 28 października 2013 r. zorganizowane przez Pełnomocnika ds. Równego Traktowania, w dniu 18 lutego 2014 r. w Ministerstwie Edukacji Narodowej, w dniu 16 kwietnia 2014 r. w Ministerstwie Sprawiedliwości, w dniu 25 czerwca 2014 r. w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej.

⁵² Pismo z dnia 5 grudnia 2013 r. RPO-742891-VII-720/13/KG/MMA oraz pismo z dnia 31 grudnia 2013 r., RPO-742891-VII-720/13/MF/MMA.

do rodzinnego domu ze względu na jego brak lub dysfunkcjonalność, a jednocześnie wymagających dalszych oddziaływań resocjalizacyjnych, pomocy i wsparcia. Przede wszystkim rozwiązaniem to ma na celu ochronę wartości rodziny i macierzyństwa zgodnie z Konstytucją RP.

W dniu 29 grudnia 2014 r. do Ministra Sprawiedliwości zostało skierowane kolejne wystąpienie w tej sprawie⁵³. Wskazano w nim, iż prowadzone od 2013 r. spotkania i dyskusje dotyczące sytuacji nieletnich matek do chwili obecnej nie doprowadziły do wypracowania rozwiązania, które zmieniłoby sytuację nieletnich matek. Jednocześnie obecna sytuacja narusza ich konstytucyjnie chronione prawa. W myśl art. 18 Konstytucji RP małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Z art. 47 Konstytucji RP, wynika zaś, że każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym. Z kolei art. 71 ust. 2 Konstytucji RP, stanowi, że matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa. Oprócz argumentów natury konstytucyjnej podniesiono, że z art. 113 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: k.r.o.) wynika, że niezależnie od władzy rodzicielskiej rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów. Kontakty z dzieckiem obejmują w szczególności przebywanie z dzieckiem i bezpośrednie porozumiewanie się (art. 113 § 2 k.r.o.). Reasumując Rzecznik wskazała, iż obecna sytuacja, w której brakuje regulacji prawnych określających sytuację nieletnich kobiet będących w ciąży i po urodzeniu dziecka, z punktu widzenia obowiązku władzy publicznej do zapewnienia im szczególnej opieki, w tym ochrony życia rodzinnego oraz macierzyństwa, stanowi niedopuszczalne pominięcie legislacyjne, które winno być niezwłocznie uzupełnione przez ustawodawcę.

Odpowiedź Sekretarza Stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 6 lutego 2015 r. nie wnosi do sprawy niczego nowego, albowiem Minister podaje, że uważa „za konieczne podjęcie dalszych dyskusji w ramach prac międzyresortowych w celu wypracowania spójnej regulacji dotyczącej rozwiązania problemu nieletnich matek”⁵⁴.

Pomimo braku rozwiązań systemowych wskazać należy, iż wiele z wizytowanych placówek⁵⁵ dostrzegając analizowany problem stara się pomóc wychowankom organizując dla nieletnich w ciąży oraz nieletnich matek i ojców programy mające przygotować je do wypełniania zadań związanych z rodzicielstwem.

⁵³ https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie%20generalne%20z%20dnia%2029.12.2014%20r.%20do%20Ministra%20Sprawiedliwi%C5%9Bci%20w%20sprawie%20nieletnich%20matek_0.pdf

⁵⁴ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BC%20Sekretarza%20Stanu%20w%20Ministerstwie%20Sprawiedliwi%C5%9Bci%20z%20dnia%206.02.2015%20r.pdf>

⁵⁵ Np. ZPiSdN w Warszawie-Falenicy, ZP w Grodzisku Wlk., ZPiSdN w Laskowcu.

5. Przedłużanie pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich

Okres pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich przed skierowaniem sprawy na rozprawę nie może trwać dłużej niż 3 miesiące. Okres ten może być przedłużony z uwagi na szczególne okoliczności sprawy, na czas nieprzekraczający dalszych 3 miesięcy. Sąd rodzinny orzeka wówczas na posiedzeniu. O terminie posiedzenia zawiadamia się strony i obrońcę nieletniego. Do chwili wydania wyroku w pierwszej instancji łączny pobyt nieletniego w schronisku dla nieletnich nie może być dłuższy niż rok. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, na wniosek sądu prowadzącego sprawę, sąd okręgowy może przedłużyć ten okres na czas oznaczony. W wystąpieniu generalnym⁵⁶ do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2013 r. Rzecznik Praw Obywatelskich wskazała, że sądy rodzinne przyjmują, iż samo skierowanie sprawy do rozpoznania w postępowaniu poprawczym stanowi podstawę do przedłużenia pobytu nieletniego w schronisku, bez potrzeby orzekania o przedłużeniu pobytu. Niewydanie przez sąd postanowienia o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku po skierowaniu sprawy na rozprawę do rozpoznania w postępowaniu poprawczym powoduje, że przedłużenie nie podlega zaskarżeniu. Ponadto jeżeli sąd orzekałby na posiedzeniu, to o terminie posiedzenia powinny być zawiadomione strony i obrońca nieletniego. Taka praktyka pozbawia strony i obrońcę tego uprawnienia, a w konsekwencji narusza prawo do obrony. Brak precyzyjnych przepisów prowadzący do różnorodnej praktyki sądów nie może pozbawiać nieletnich praw zagwarantowanych w Konstytucji. RPO zwróciła się o rozważenie konieczności wystąpienia z inicjatywą legislacyjną zmierzającą do odpowiedniej nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w odpowiedzi z dnia 22 lipca 2013 r. przedstawił stanowisko Ministra Sprawiedliwości, zgodnie z którym należy podzielić opinię, iż w aktualnym stanie prawnym przepis art. 27 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich nie gwarantuje w pełni ochrony praw nieletniego przed arbitralnym działaniem sądu w sytuacji skierowania sprawy nieletniego do rozpoznania w postępowaniu poprawczym. Umieszczenie w schronisku dla nieletnich jest w istocie pozbawieniem nieletniego wolności. Każdorazowe przedłużenie okresu jego odizolowania ponad okres wynikający z postanowienia o jego zastosowaniu bądź przedłużeniu, powinno być zatem przedmiotem stosownego orzeczenia sądu rodzinnego, które może być przedmiotem zaskarżenia. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nie zawiera analogicznej jak art. 251 § 1 k.p.k. regulacji, zgodnie z którą obowiązek każdorazowego oznaczenia terminu stosowania tymczasowego aresztowania trwa do uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie, a tymczasowe aresztowanie może nastąpić tylko na mocy postanowienia sądu. Jednocześnie wskazano, iż Minister Sprawiedliwości

⁵⁶ <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/szczegoly.php?pismo=1730648>

– po ustaleniu zakresu koniecznych zmian i ich kierunku – podejmie prace legislacyjne, mające na celu uwzględnienie uwag zgłoszonych przez Rzecznika Praw Obywatelskich.

W wyroku z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie Grabowski przeciwko Polsce⁵⁷ (skarga nr 57722/12) Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że w świetle standardów Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (zwanej dalej Konwencją) nieletni przebywał w schronisku dla nieletnich bez legalnej podstawy prawnej. Decyzją sądu rodzinnego, skarżący trafił bowiem do schroniska dla nieletnich w związku z oskarżeniem o trzy napady rabunkowe. Dwa miesiące później sąd postanowił o przekazaniu jego sprawy do rozpatrzenia w postępowaniu poprawczym. Sąd nie wydał jednak odrębnego postanowienia o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich. W związku z tym, skarżący zarzucił, iż taki stan rzeczy stanowił naruszenie jego prawa do wolności osobistej. Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjął, iż Polska naruszyła art. 5 ust. 1 oraz art. 5 ust. 4 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Jednocześnie, Trybunał zobowiązał Polskę – na podstawie art. 46 Konwencji – do przyjęcia środków w celu zaprzestania zaskarżonej praktyki sądowej. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał jednocześnie na ww. wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości.

Po wydaniu orzeczenia w sprawie Grabowski przeciwko Polsce, Rzecznik zwrócił się ponownie do Ministra Sprawiedliwości pismem⁵⁸ z dnia 24 września 2015 r. podnosząc, że w praktyce po skierowaniu sprawy na rozprawę sądy nie weryfikowały dotąd potrzeby dalszego pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich, jego pobyt był przedłużany bez decyzji sądu i bez możliwości wnoszenia o uchylenie zastosowanego środka, a tym samym z naruszeniem art. 5 ust. 1 i 4 Konwencji. W związku z powyższym Rzecznik zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o rozważenie możliwości przesłania prezesom właściwych sądów informacji na temat treści ww. wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z postulatem wzięcia pod uwagę jego treści w przypadku przedłużania pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich na etapie postępowania poprawczego. Według RPO upowszechnienie treści wyroku jest niezbędne dla zagwarantowania respektowania praw nieletnich oraz zapobieżenia dalszym naruszeniom postanowień Konwencji. Jednocześnie Rzecznik ponownie zwrócił się o rozważenie, czy wyrok ten może stanowić kanwę do nowelizacji unormowań ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, w kierunku zgodnym ze standardami określonymi w art. 5 ust. 1 oraz art. 5 ust. 4 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

W odpowiedzi z dnia 9 października 2015 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości wyjaśnił, że przedstawiona przez Rzecznika problematyka dostosowania regulacji zawartej w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich do treści orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grabowski przeciwko Polsce została

⁵⁷ http://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Grabowski_przeciwko_Polsce__skarga_nr_57722_12___wyrok_z_30_czerwca_2015_r._.pdf

⁵⁸ <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/pdf/2015/9/IL517.2632.2015/531263.pdf>

objęta wpisaniem do Wykazu Prac Rady Ministrów i procedowanym obecnie projektem założeń ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i innych ustaw. Projektowane regulacje uwzględniają stanowisko zawarte w wystąpieniach Rzecznika Praw Obywatelskich. Zgodnie z projektem założeń ustawy, jeżeli po skierowaniu sprawy na rozprawę zachodzić będzie konieczność przedłużenia pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich, będzie można ten pobyt przedłużyć na czas oznaczony. Ponadto projektuje się również nowelizację przepisu dotyczącego prawa strony do wniesienia zażalenia na postanowienie o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich. Projekt założeń o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i innych ustaw znajduje się obecnie na etapie uzgodnień międzyresortowych.

6. Niedostosowanie placówek do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

Jednym z priorytetów Rzecznika Praw Obywatelskich jest działalność na rzecz praw osób z niepełnosprawnością. W związku z powyższym przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji sprawdzają czy miejsca detencji, w tym placówki dla nieletnich dostosowane są do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Żadna z wizytowanych placówek nie była dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Należy podkreślić w tym miejscu, że ratyfikowana przez Polskę Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych⁵⁹, sporządzona w dniu 13 grudnia 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, zobowiązuje państwo polskie do umożliwienia osobom niepełnosprawnym niezależnego życia i pełnego udziału we wszystkich jego sferach. Konwencja nie wyłącza osób niepełnosprawnych przebywających w izolacji z kręgu osób objętych jej uregulowaniami. Na prawo do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych wskazuje także przyjęta w dniu 1 sierpnia 1997 r. przez Sejm RP Karta Praw Osób Niepełnosprawnych.

Problem niedostosowania wynika m.in. z brzmienia przepisów rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie⁶⁰, które, np. w § 16 ust. 2 wykluczają zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich z wymogu zapewnienia ich dostępności dla osób niepełnosprawnych. Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpieniem z dnia 11 grudnia 2013 r. zwróciła się do Ministra Infrastruktury i Rozwoju⁶¹ sygnalizując, iż obowiązujące regulacje prawne stoją w sprzeczności z treścią ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Ponadto unormowania ww. rozporządzenia naruszają konstytucyjną zasadę równości wobec prawa. W odpowiedzi z dnia

⁵⁹ Dz. U. z 2012 r. poz. 1169.

⁶⁰ Dz. U. z 2015 r. poz. 1422.

⁶¹ RPO-744194-II/IV-702/13/EB/AT.

21 stycznia 2014 r. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju wskazał jednak na utrudnienia w nowelizacji rozporządzenia wynikające z zaawansowania prac nad projektem Kodeksu Urbanistyczno-Budowlanego. Poinformował również, że dostrzegając potrzebę zmiany przepisów, Minister Infrastruktury we współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości podejmie działania zmierzające do przygotowania pogłębionej analizy skutków wprowadzenia zmiany rozporządzenia, a wyniki tej analizy zostaną przekazane Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Budowlanego, w celu ich ewentualnego uwzględnienia w Kodeksie Urbanistyczno-Budowlanym.

Ponadto Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w korespondencji z dnia 15 października 2012 r.⁶² w sprawie zaleceń i wniosków dotyczących zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich zawartych w Raporcie z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2011 r., poinformował, iż cyt.: (...) *inwestycje prowadzone w ostatnich latach, uwzględniają wymagania osób z niepełnosprawnością ruchową. I tak oddana w 2012 r. nowa siedziba Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Raciborzu spełnia wymogi techniczne przewidziane dla osób niepełnosprawnych ruchowo. Natomiast utworzone w 2005 r. Schronisko dla Nieletnich w Gackach posiada techniczne możliwości dostosowania placówki do osób z niepełnosprawnością ruchową, o ile przeznaczone zostaną na ten cel środki finansowe.* Wizytacje wymienionych wyżej placówek przeprowadzone w 2013 r. i 2014 r. nie potwierdziły jednakże, aby placówki te dostosowywano do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W odpowiedzi⁶³ Podsekretarza Stanu z dnia 30 października 2015 r. na *Raport RPO z działalności KMP w 2014 r.* poinformowano, iż *„ewentualne inwestycje prowadzone w placówkach podległych Ministrowi Sprawiedliwości uwzględnią w możliwym zakresie potrzeby osób niepełnosprawnych chociażby po to, by ułatwić ewentualne odwiedziny wychowanków przez osoby niepełnosprawne. Przyszłe działania zależą będą od posiadanych środków finansowych i możliwości ingerencji w zmiany architektoniczne, szczególnie budynków zabytkowych, jednak wskazać należy, że tego rodzaju prace wykonano już m.in. przy okazji remontu ZP w Tarnowie i sDn w Dominowie”*.

V. Wnioski

Analiza obowiązujących regulacji prawnych wskazuje, iż pilnej interwencji ustawodawczej wymaga kilka zagadnień istotnych z punktu widzenia praw nieletnich (tj. materia kontroli osobistych, przeprowadzania testów na obecność w organizmie środków odurzających, substancji psychoaktywnych i alkoholu, stosowanie monitoringu czy sytuacji nieletnich matek umieszczanych w zakładach poprawczych i schroniskach dla

⁶² DWMPC-III-070-5/12/67.

⁶³ <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20Podsekretarza%20Stanu%20w%20MS%20z%20dnia%2030.10.2015%20r.%20na%20Raport%20RPO%20z%20dnia%20C5%82alno%C5%9Bci%20KMP%20w%202014.pdf> s. 19.

nieletnich). Trzeba jednak dostrzec, iż projekt założeń do ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich utknął od 2013 r. w uzgodnieniach międzyresortowych. Takie tempo pracy, nie może być ocenione pozytywnie szczególnie, że wskazane kwestie są fundamentalne jeżeli chodzi o prawidłowe funkcjonowanie placówek resocjalizacyjnych i przestrzeganie praw nieletnich.

Równie pilnej zmiany wymaga procedura przedłużania pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich, na co uwagę polskich władz zwrócił Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku Grabowski przeciwko Polsce.

Jak wcześniej wskazano, wyeliminowania wymagają również nieprawidłowości w stosowaniu prawa ze strony pracowników placówek zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. W szczególności nie mogą być akceptowane działania wykraczające poza ramy prawne (np. związane z dyscyplinowaniem nieletnich, poprzez kary nieregulaminowe czy ograniczanie kontaktów z osobami spoza placówki) albo formalnie mieszczące się w nich, ale mające cechy poniżającego lub nieludzkiego traktowania (stosowanie oddzielnych pomieszczeń mieszkalnych, w niektórych opisanych wypadkach). Duży nacisk należy w dalszej mierze kłaść na traktowanie nieletnich, w kontekście zapewnienia ich nietykalności cielesnej czy stosowania nadmiernych rygorów, które nie prowadzą do ich resocjalizacji. Liczne zastrzeżenia w kwestii stosowania art. 66 § 3-5 u.p.n. nakazują aby wpaść personelowi placówek właściwe stosowanie zapisów ustawy. Uwrażliwiania wymaga również kwestia zapewnienia nieletnim odpowiednich warunków bytowych (w szczególności podczas wykonywania czynności higieniczno-sanitarnych), tak aby ich prawo do prywatności było w jak najszerszym zakresie respektowane.

VI. Standardy międzynarodowe

Zatrzymanie i umieszczenie nieletniego w schronisku dla nieletnich

- **Uwagi Ogólne Nr 35 Komitetu Praw Człowieka do art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych**
  - (pkt 28) *W przypadku niektórych kategorii osób szczególnie wrażliwych, bezpośrednie poinformowanie aresztowanego jest wymagane, ale nie wystarczające. W przypadku aresztowania dziecka, zawiadomienie o aresztowaniu wraz z uzasadnieniem powinno być przedstawione bezpośrednio rodzicom, opiekunom lub przedstawicielowi prawnemu⁶⁴.*
  - (pkt 37) *[...] Należy unikać tymczasowego aresztowania młodocianych, lecz kiedy ma ono miejsce – w myśl artykułu 10, ustęp 2 (b) mają oni prawo do bycia postawionymi przed sądem w szczególnie szybkim trybie⁶⁵.*

⁶⁴ 1402/2005, *Krasnov v. Kirgystan*, ust. 8.5; Uwaga ogólna nr 32, ust. 42; patrz Komitet Praw Dziecka, Uwaga ogólna nr 10, ust. 48.

⁶⁵ Uwaga ogólna nr 21, ust. 13; patrz też Uwaga ogólna nr 32, ust. 42; Komitet Praw Dziecka, Uwaga ogólna nr 10, ust. 83.

- (pkt 38) [...] W przypadku osób młodocianych należy unikać stosowania aresztu przedprocesowego w zakresie, w jakim jest to tylko możliwe⁶⁶.
- (pkt 59) [...] Niektóre warunki zatrzymania (takie jak odmowa dostępu do adwokata i rodziny) może prowadzić do naruszeń proceduralnych określonych w artykule 9, ustęp 3 i 4. Artykuł 10, ustęp 2 (b) wzmacnia w odniesieniu do młodocianych wymóg artykułu 9, ustęp 3, stanowiący że osoby tymczasowo aresztowane powinny być w krótkim czasie postawione przed sędzią.
- (pkt 62) Artykuł 24, ustęp 1 Paktu uprawnia każde dziecko “do środków ochrony, jakich wymaga status małoletniego, ze strony rodziny, społeczeństwa i Państwa”. Artykuł ten wymaga przyjęcia specjalnych środków w celu ochrony wolności i bezpieczeństwa osobistego każdego dziecka, oprócz środków zwykle wymaganych przez artykuł 9 w odniesieniu do każdego człowieka.⁶⁷ Dziecko może być pozbawione wolności jedynie w ostateczności i na możliwie najkrótszy okres.⁶⁸ Poza innymi wymaganiami mającymi zastosowanie do każdej kategorii pozbawienia wolności, dobro dziecka musi być sprawą nadrzędną przy podejmowaniu każdej decyzji o rozpoczęciu lub kontynuacji pozbawienia wolności.⁶⁹ Komitet przyznaje, że w niektórych przypadkach pozbawienie wolności będzie leżało w najlepszym interesie dziecka. Umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczej stanowi pozbawienie wolności w rozumieniu artykułu 9.⁷⁰ Decyzja o pozbawieniu dziecka wolności musi być przedmiotem okresowej kontroli w celu ustalenia jego dalszej konieczności i zasadności.⁷¹ Dziecko ma prawo do bycia wysłuchanym, bezpośrednio lub za pośrednictwem prawnej lub innej pomocy, w odniesieniu do wszelkich decyzji dotyczących pozbawienia wolności, a stosowane procedury powinny być odpowiednie dla dzieci.⁷² Prawo do zwolnienia od bezprawnego zatrzymania powinno doprowadzić do powrotu dziecka do rodziny lub umieszczenia w alternatywnej formie opieki, zbieżnej z najlepszym interesem dziecka, a nie zwykłego pozostawienia dziecka samemu sobie.⁷³

⁶⁶ Uwaga ogólna nr 32, ust. 42; patrz Komitet Praw Dziecka, Uwaga ogólna nr 10, ust. 80.

⁶⁷ Patrz uwaga ogólna nr 17, ust. 1, oraz No. 32, ust. 42–44.

⁶⁸ Patrz uwagi końcowe: Czech Republic (CCPR/C/CZE/CO/3, 2013), ust. 17; Konwencja o Prawach Dziecka, art. 37 (b).

⁶⁹ 1069/2002, *Bakhtiyari v. Australia*, ust. 9.7; patrz Konwencja o Prawach Dziecka, art. 3, ust. 1.

⁷⁰ Patrz Komitet Praw Dziecka, Uwaga ogólna nr 10, ust. 11; Zasady ONZ w sprawie ochrony nieletnich pozbawionych wolności, ust. 11 (b). W porównaniu, zwykła kontrola dzieci przez rodziców może do pewnego stopnia obejmować kontrolę przemieszczania się, szczególnie w przypadku młodszych dzieci, co byłoby niewłaściwe w przypadku dorosłych, ale nie stanowi to pozbawienia wolności; podobnie jak wymóg codziennego uczęszczania do szkoły nie stanowi pozbawienia wolności.

⁷¹ Patrz punkt 12 powyżej; Konwencja o Prawach Dziecka, art. 37 (d) oraz 25.

⁷² Uwaga ogólna nr 32, ust. 42–44; Komitet Praw Dziecka, Uwaga ogólna nr 12, ust. 32–37.

⁷³ UNHCR, Wytoczne (przypis 45 powyżej), ust. 54 („Gdzie to możliwe [dzieci pozbawione opieki lub oddzielone] powinny być zwalniane pod opiekę członków rodziny, którzy posiadają już pozwolenie na pobyt w kraju przyjmującym. Jeśli nie jest to możliwe, alternatywne środki opieki, takie jak placówki opiekuńcze lub rodziny zastępcze powinny zostać zorganizowane przez właściwe służby opiekuńcze, upewniając się, że dziecko otrzyma właściwą opiekę”).

Umieszczanie wychowanków w izbach przejściowych i OPM

- **Dziwięte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]**
- § 35 *Niemal we wszystkich miejscach pozbawienia wolności osób nieletnich obowiązują sankcje dyscyplinarne stosowane wobec osób zachowujących się niewłaściwie. W związku z tym Komitet jest szczególnie zaniepokojony umieszczeniem osób nieletnich w warunkach przypominających osadzenie izolacyjne, co może narażać na szwank integralność fizyczną i/lub psychiczną. Komitet uważa, że stosowanie takiego środka musi się wiązać z wyjątkową koniecznością. Umieszczenie osoby nieletniej oddzielnie od innych osób powinno trwać jak najkrócej i – w każdym przypadku – powinno się wiązać z zapewnieniem jej właściwego kontaktu międzyludzkiego, dostępu do lektury oraz przynajmniej jednej godziny dziennie ćwiczeń na świeżym powietrzu.*

Traktowanie wychowanków

- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi**
- **11.:** *Sankcje i środki alternatywne mają być nakładane i wykonywane bez dyskryminowania, na jakiegokolwiek płaszczyźnie, takiej jak płeć, rasa, kolor, język, religia, orientacja seksualna, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, powiązanie z mniejszością narodową, stan posiadania, urodzenie lub inny status (zasada niedyskryminacji).*
- **66.3.:** *Odpowiednie ubrania to ubrania, które nie są poniżające lub upokarzające i są adekwatne do klimatu oraz nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa.*
- **89.2.:** *Przeszukania powinny respektować godność młodocianych oraz w najwyższym możliwym stopniu – ich prywatność. Młodociani mają być przeszukiwani przez personel tej samej płci. Powiązane badania intymne muszą być uzasadnione racjonalnym podejrzeniem dotyczącym indywidualnego przypadku i mogą być prowadzone tylko przez dyplomowanego lekarza.*
- **Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.**
- **Art.37:** *Państwa-Strony zapewnią, aby:*
  - a. żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, niehumanitarnemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może zostać orzeczona wobec osoby w wieku poniżej osiemnastu lat za popełnione przez nią przestępstwa;*
  - b. żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne*

z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na właściwy, możliwie najkrótszy czas;

c. każde dziecko pozbawione wolności było traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności zostanie odseparowane od osób dorosłych, jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, oraz będzie miało prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty, z wyłączeniem sytuacji wyjątkowych;

d. każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania decyzji w tej sprawie.

- **Art. 40 pkt 1 :** Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

Stosowanie środków przymusu bezpośredniego

- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi**
  - **90.1:** *Personel nie może używać siły wobec młodocianych, za wyjątkiem ostateczności, w samoobronie lub w przypadkach usiłowania ucieczki, fizycznego opierania się nakazowi prawnemu, bezpośredniego ryzyka samookaleczenia, skrzywdzenia innych lub wyrządzenia poważnych szkód własności*
  - **90.2.:** *Użyta siła musi być na poziomie koniecznego minimum i musi być stosowana przez jak najkrótszy konieczny czas.*
  - **93.1.:** *Jeżeli w bardzo wyjątkowych przypadkach, dany młodociany musi zostać odseparowany od innych z powodów bezpieczeństwa, decyzja w tej sprawie jest podejmowana przez właściwą władzę na podstawie jasnych procedur ustanowionych przez prawo krajowe, określających naturę odizolowania, jego maksymalny czas trwania oraz podstawy, na których zostało nałożone.*
- **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nietletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**
  - **Reguła 64.** *Środki przymusu i użycie siły może nastąpić tylko wyjątkowo, kiedy wszystkie inne sposoby opanowania sytuacji zostały wyczerpane i okazały się*

bezskuteczne, i tylko wówczas gdy użycie ich znajduje wyraźną podstawę w przepisach prawa. Środki te nie powinny powodować poniżenia lub upokorzenia nieletniego, a ich stosowanie ma trwać możliwie jak najkrócej. Na polecenie kierownika zakładu można posłużyć się tymi środkami w celu zapobieżenia samouszkodzeniom nieletnich, ranieniu innych oraz dokonaniu poważnych zniszczeń mienia. W takich wypadkach kierownik zakładu powinien niezwłocznie porozumieć się z personelem służby zdrowia i innymi właściwymi pracownikami oraz powiadomić o zdarzeniu wyższą władzę administracyjną.

Dyscyplinowanie

- **Zasada 30. Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.:** 1. Zachowania osób aresztowanych lub uwięzionych, które stanowią przewinienia dyscyplinarne w czasie trwania aresztowania lub uwięzienia, opis i czas trwania kar dyscyplinarnych, które mogą być wymierzane oraz organy właściwe do wymierzania takich kar, będą określone przez przepisy prawa lub zgodnych z prawem regulacji oraz właściwie opublikowane.
2. Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do tego, aby być wysłuchaną zanim podjęte zostaną środki dyscyplinarne. Osoba ta będzie miała prawo odwołania się od takiego środka do organów wyższych.
- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi**
  - **94.1.:** Procedury dyscyplinarne powinny być mechanizmami stosowanymi w ostateczności. Konstrukttywne rozwiązywanie konfliktów oraz interakcja wychowawcza mająca na celu uzasadnienie norm, powinny mieć pierwszeństwo względem formalnych dyscyplinarnych rozpraw i kar.
  - **95.2.:** Kary zbiorowe, kary cielesne, karanie poprzez umieszczanie w ciemnej celi i wszelkie inne formy nieludzkiego i upokarzającego karania są zabronione.
  - **95.6.:** Przewinienie nie obejmuje ograniczenia kontaktów z rodziną lub wizyt, chyba że przewinienie to jest związane z takimi kontaktami lub wizytami.
  - **95.7.** Ćwiczenia na mocy Reguły 81 nie powinny być ograniczane w ramach kary dyscyplinarnej.
- **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**
  - **Reguła 66.** Wszelkie środki dyscyplinarne i procedury z nimi związane powinny mieć na celu zapewnienie bezpieczeństwa w życiu społecznym zakładu; nie powinny uwłaczać godności nieletnich i sprzeciwiać się głównym celom postępowania z nieletnimi w zakładzie tj. pogłębianiu u nich poczucia sprawiedliwości,

szacunku do siebie samych i do podstawowych praw przysługujących każdemu człowiekowi.

- **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**
- **Reguła 66.** *Wszelkie środki dyscyplinarne i procedury z nimi związane powinny mieć na celu zapewnienie bezpieczeństwa w życiu społecznym zakładu; nie powinny uwłaczać godności nieletnich i sprzeciwiać się głównym celom postępowania z nieletnimi w zakładzie tj. pogłębianiu u nich poczucia sprawiedliwości, szacunku do siebie samych i do podstawowych praw przysługujących każdemu człowiekowi.*
- **Reguła 67.** *Wszelkie środki dyscyplinarne polegające na okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniu, w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolatce, albo jakiegokolwiek inne karanie mogące powodować zagrożenie dla fizycznego lub psychicznego zdrowia nieletniego, powinny być bezwzględnie zabronione. Podobnie zakazane powinno być zmniejszanie racji żywnościowych oraz odmawianie zezwolenia na kontaktowanie się z członkami rodziny, bez względu na to jakiemu celowi miałyby to służyć. Praca powinna być zawsze postrzegana jako środek wychowawczy i promujący w nieletnim szacunek do samego siebie na drodze przygotowywania go do powrotu do społeczeństwa; nie może ona stanowić kary dyscyplinarnej. Żaden nieletni nie powinien być karany więcej niż raz za to samo przewinienie. Sankcje zbiorowe mają być zakazane.*

Prawo do kontaktu z rodziną i bliskimi

- **Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r.**
- **Zasada 19.** *Osoba aresztowana lub uwięziona będzie miała prawo do widzeń oraz do utrzymania korespondencji, w szczególności z członkami swojej rodziny, oraz będą jej przyznane odpowiednie możliwości kontaktowania się ze światem zewnętrznym, na rozsądnych warunkach oraz z uwzględnieniem ograniczeń określonych przez przepisy prawa lub zgodne z prawem regulacje.*
- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi**
- **32.:** *Wykonywanie wspólnotowych sankcji lub środków alternatywnych w jak największym stopniu musi respektować istniejące konstruktywne sieci społeczne osób młodocianych oraz relacje z ich rodzinami.*
- **83.:** *Nieletni mają mieć możliwość porozumiewania się listownie – bez ograniczenia liczby listów, oraz jak najczęściej to możliwe, przez telefon lub za pomocą innych*

form komunikacji, ze swoimi rodzinami, innymi osobami i przedstawicielami zewnętrznych organizacji oraz otrzymywania regularnych wizyt tych osób.

- **84.:** Uzgodnienia dotyczące wizyt powinny umożliwiać młodocianym utrzymanie i rozwój relacji rodzinnych w możliwie jak najbardziej normalny sposób oraz zapewniać możliwości reintegracji społecznej.
  - **85.1.:** Władze instytucji mają asystować młodocianym w utrzymywaniu adekwatnego kontaktu ze światem zewnętrznym i dostarczać im odpowiednie środki w tym celu.
  - **86.1.:** W ramach normalnego systemu, młodociani mają mieć możliwość korzystania z regularnych okresów przepustki, z eskortą lub samodzielnie. Ponadto młodociani mają możliwość opuszczania instytucji z powodów humanitarnych.
  - **86.2.:** Jeżeli nie praktykuje się regularnych przepustek, należy wprowadzić przepis dla dodatkowych długoterminowych wizyt członków rodziny lub innych osób, które mogą pozytywnie wpłynąć na rozwój młodocianego.
- **Wzorcowe reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiary sprawiedliwości wobec nieletnich**
    - **26.5.:** Dla dobra nieletniego przebywającego w zakładzie powinno się umożliwiać odwiedzanie go jego rodzicom lub opiekunom.
  - **Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]**
    - **§ 34** Komitet przywiązuje duże znaczenie do utrzymywania dobrego kontaktu ze światem zewnętrznym przez wszystkie osoby pozbawione wolności. Wiodącą zasadą jest promowanie kontaktu ze światem zewnętrznym; jakiegokolwiek ograniczenia takich kontaktów powinny opierać się wyłącznie na uzasadnionych względach bezpieczeństwa lub względach związanych z dostępnymi środkami. Aktywne promowanie takich kontaktów może być szczególnie korzystne dla osób nieletnich pozbawionych wolności, z których wiele ma problemy związane z zachowaniem się powiązane z deprawacją emocjonalną lub brakiem umiejętności społecznych. Komitet pragnie także podkreślić, że kontakt osoby nieletniej ze światem zewnętrznym nie powinien być nigdy ograniczony lub wyłączony jako środek dyscyplinarny.
  - **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**
    - **Reguła 59.** Nieletniemu należy pozwalać na utrzymanie łączności z rodziną, przyjaciółmi i innymi osobami lub przedstawicielami godnych zaufania organizacji, otrzymywać przepustki w celu odwiedzania domu i rodziny, a nadto dostawać specjalne pozwolenie na opuszczanie zakładu w celu pobierania nauki, w sprawach zawodowych i z innych ważnych powodów.

- **Reguła 60.** *Każdy nieletni powinien mieć prawo do regularnego i częstego przyjmowania odwiedzin, w zasadzie raz w tygodniu, nie rzadziej wszakże niż raz w miesiącu, powinny one obejmować rodzinę i obrońcę, i odbywać się w warunkach zapewniających poczucie prywatności i zbliżenia oraz możliwość swobodnej wymiany myśli.*
- **Reguła 61.** *Każdy nieletni powinien mieć prawo, przy czym, jeśli zachodzi potrzeba należy mu w jego realizowaniu udzielić pomocy, do utrzymania kontaktu listowego lub telefonicznego co najmniej 2 razy w tygodniu z osobą przez niego wybraną, chyba, że zostało mu ono odebrane na drodze prawnej. Każdy nieletni powinien mieć prawo otrzymywania korespondencji.*

Prawo do wolności sumienia i wyznania

- **Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.**
- **Art. 14 pkt 1.:** *Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania*
- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.**
- **87.1.:** *Wolność myśli, sumienia i wyznania młodocianych powinna być respektowana.*
- **87.2.:** *Instytucjonalny reżim powinien być zorganizowany w takim stopniu, w jakim możliwe jest praktykowanie przez młodocianych ich religii i przekonań, uczestnictwo w nabożeństwach lub spotkaniach prowadzonych przez upoważnionych przedstawicieli religii i wyznań, przyjmowanie wizyt prywatnych przedstawicieli religii lub wyznań oraz posiadanie ksiąg lub materiałów informacyjnych dotyczących ich religii lub przekonań.*
- **87.3.:** *Młodociani nie mogą być zmuszani do praktykowania religii, wyznania, uczestnictwa w nabożeństwach religijnych lub spotkaniach, udziału w praktykach religijnych lub akceptowania wizyt przedstawicieli którejkolwiek religii lub wyznania.*

Zajęcia resocjalizacyjne i kulturalno-oświatowe

- **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nietletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**
- **Reguła 54.** *Zakłady dla nieletnich powinny mieć opracowane specjalistyczne programy zapobiegania i leczenia uzależnieniom od środków odurzających, realizowane przez odpowiednio przeszkolony personel. Programy te powinny być dostosowane do wieku, płci i potrzeb nieletnich. Nietletni uzależnieni od narkotyków lub alkoholu powinni mieć dostęp do specjalistycznej placówki detoksykacyjnej i być objęci fachowym leczeniem odwykowym.*

- **Reguła 79.** *Wszyscy nieletni powinni korzystać z ułatwień pomagających im w powrocie do społeczeństwa, życia w rodzinie, do nauki lub pracy po zwolnieniu. W tym celu należy stworzyć rozmaite sposoby postępowania, jak wcześniejsze zwolnienie i prowadzenie specjalnych kursów przygotowawczych.*
- **Reguła 47.** *Każdy nieletni powinien mieć prawo do odpowiedniej ilości czasu na dziennie, swobodne ćwiczenia na wolnym powietrzu, jeśli pozwala pogoda, w porze zwykle przeznaczony na gry sportowe i wychowanie fizyczne. Na zajęcia powinno się przeznaczyć odpowiednią przestrzeń, boiska i wyposażenie. Część wolnego czasu mogłaby być, na życzenie nieletniego, przeznaczona na pogłębienie umiejętności w zakresie rzemiosła i rozwijanie uzdolnień artystycznych. Personel powinien zadbać, aby każdy nieletni mógł uczestniczyć w zorganizowanych zajęciach wychowania fizycznego. Nieletnim, którzy tego potrzebują, powinno umożliwiać korzystanie pod nadzorem lekarskim z gimnastyki korekcyjnej i podobnych rodzajów terapii.*

Opieka medyczna

- **Zalecenia CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dla młodocianych przestępców objętych sankcjami lub środkami alternatywnymi.**
  - **Reguła 62.5.:** *Jak najszybciej po przyjęciu do placówki młodociany ma zostać poddany badaniom lekarskim, założony ma zostać rejestr medyczny oraz należy rozpocząć leczenie wszelkich chorób czy obrażeń.*
  - **Reguła 69.2.:** *Zdrowie młodocianych pozbawionych wolności powinno być chronione zgodnie z uznanymi standardami lekarskimi mającymi zastosowanie do młodocianych w szerszej społeczności.*
  - **Reguła 70.1.:** *Szczególną uwagę należy poświęcić zagrożeniom zdrowia związanym z pozbawieniem wolności.*
  - **Reguła 70.2.:** *Szczególne strategie należy opracować i wdrożyć w celu zapobiegania samobójstwom i samookaleczeniu się przez młodocianych, szczególnie w trakcie początkowego okresu zatrzymania, segregacji i innych okresów rozpoznanych jako okresy wysokiego ryzyka.*
  - **Reguła 71.:** *Młodociani powinni otrzymywać profilaktyczną opiekę medyczną i edukację w zakresie zdrowia.*
  - **Reguła 75.:** *Opieka zdrowotna w instytucjach dla nieletnich nie powinna ograniczać się do leczenia chorych pacjentów, ale powinna być rozszerzona na medycynę społeczną i profilaktykę oraz nadzorowanie żywienia.*
- **Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]**
  - § 40 *Ponadto, jest rzeczą oczywistą, że wszyscy nieletni pozbawieni wolności powinni mieć możliwość poufnego kontaktu z lekarzem w każdym czasie, bez względu na reżim (także dyscyplinarne umieszczenie w izolatce), jakiemu zostali poddani.*

Należy także zapewnić odpowiedni dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej, włącznie z dentyścą.

- § 41 Rola służby zdrowia w każdym miejscu pozbawienia wolności nie powinna ograniczać się do leczenia pacjentów z dolegliwościami; powinna natomiast obejmować także zadania związane z medycyną społeczną i profilaktyką. W związku z tym Komitet pragnie podkreślić dwa aspekty o szczególnym znaczeniu dla nieletnich pozbawionych wolności, mianowicie kwestię odżywiania oraz zapewnienie edukacji zdrowotnej. Personel służby zdrowia powinien odgrywać aktywną rolę w monitorowaniu jakości jedzenia podawanego nieletnim. Jest to szczególnie istotne dla nieletnich, którzy nie zakończyli jeszcze okresu wzrostu. W ich przypadku konsekwencje niewłaściwego odżywiania mogą dać znać o sobie wcześniej i być poważniejsze niż u osób, które osiągnęły pełną dojrzałość fizyczną. Wiadomo także, iż osoby nieletnie pozbawione wolności mają skłonność do podejmowania ryzykownych zachowań, szczególnie w odniesieniu do używek (w tym alkoholu) i seksu. W konsekwencji, zapewnienie edukacji zdrowotnej dla osób młodych jest istotnym elementem programu profilaktycznej opieki zdrowotnej. Program taki powinien obejmować w szczególności informacje o ryzyku związanym z korzystaniem z używek oraz chorobami zakaźnymi.

- **Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113**

- **Reguła 49.** *Każdy nieletni powinien być objęty należytą opieką lekarską, zapobiegawczą oraz leczniczą, w tym dentyścą, okulistyczną i w zakresie zdrowia psychicznego, a także ma otrzymywać przepisane mu leki i specjalną dietę.*

- **Raporty CPT**

- *Osoby młode mają szczególne potrzeby. Są szczególnie podatne na nadużywanie narkotyków i występowanie zaburzeń afektywnych, w tym zaburzenia behawioralne jakimi są samookaleczenia czy próby samobójcze⁷⁴.*
- *CPT zaleca a) opracowanie i wdrożenie polityki zapobiegania samobójstwom⁷⁵; oraz b) aby władze opracowały kompleksową strategię zarządzania problemowi narkotykowemu (profilaktyka i leczenie uzależnień)⁷⁶.*

Personel

- **Dziewiąte Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (99) 12]** *„Obecność personelu zarówno płci męskiej, jak i żeńskiej może mieć korzystny wpływ tak w sensie etosu opiekuńczego, jak i w sprzyjaniu poczuciu normalności w miejscu pozbawienia wolności i ma to pozytywny wpływ na pracę z wychowankami”*

⁷⁴ Irlandia: Raport z wizytacji w 2006 r. [par. 84].

⁷⁵ Niemcy: Raport z wizytacji w 2000 r. [par. 105].

⁷⁶ Niemcy: Raport z wizytacji w 2000 r. [par. 109].

- **Rezolucja Nr 45/113** „*personelowi pracującemu z nieletnimi pozbawionymi wolności, umożliwia się systematycznie szkolenia z zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych, w szczególności z psychologii dziecka, pracy socjalnej i wychowawczej z dzieckiem, a także międzynarodowych standardów i norm*”

VII. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

D.G. przeciwko Irlandii (skarga nr 39474/98)

Trybunał stwierdził, że na państwie, które ustanawia system nadzoru wychowawczego, ciąży obowiązek stworzenia odpowiednich instytucji spełniających wymagania w sferze bezpieczeństwa i edukacji (§ 79) (zob. Blokin przeciwko Rosji, skarga nr 47152/06, § 111)

P.S. przeciwko Polsce (skarga nr 57375/08)

Trybunał uznał, że w kontekście zatrzymania nieletnich, określenia „nadzór wychowawczy” nie można postrzegać ściśle w kategoriach nauczania w klasie szkolnej: w kontekście młodej osoby pod opieką władzy lokalnej nadzór wychowawczy musi obejmować szereg aspektów egzekwowania władzy rodzicielskiej przez władzę lokalną, na rzecz dobra i ochrony objętej opieką osoby (zob. Koniarska przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 33670/96).

Trybunał zauważył, że Sąd Rodzinny dokonał zatrzymania pierwszej ze skarżących z uwagi na jej ciężę oraz obawy o wywieranie na nią presji do poddania się aborcji. Niemniej nadrzędnym celem decyzji o umieszczeniu pierwszej ze skarżących w schronisku było odseparowanie jej od rodziców, a w szczególności od drugiej ze skarżących, a także zapobieżenie aborcji.

Trybunał jest zdania, że dokonane zatrzymanie nie można w żadnym razie postrzegać jako mającego zapewnić nadzór wychowawczy w rozumieniu art. 5 § 1 (d) Konwencji, jeżeli jego nadrzędnym celem było odwiedzenie nieletniej od poddania się zabiegowi przerwania ciąży. Trybunał jest ponadto zdania, że w razie obawy, iż aborcja zostałaby przeprowadzona wbrew woli pierwszej ze skarżących, sądy winny przynajmniej rozważyć podjęcie mniej drastycznych środków niż zamknięcie czternastolatki w schronisku dla nieletnich, w sytuacji, gdy była ona bezbronna. Nie wykazano, aby w przedmiotowej sprawie takie środki zostały rozważone. W związku z powyższym Trybunał stwierdził, że zatrzymanie pierwszej ze skarżących było niezgodne z art. 5 § 1 Konwencji.

Adamkiewicz przeciwko Polsce (skarga nr 54729/00)

Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 § 3 (c) w powiązaniu z 6 § 1 konwencji i podkreślił, iż w postępowaniach o charakterze represyjnym, gdzie podejrzanym jest nieletni, na państwie ciąży szczególny obowiązek zagwarantowania mu możliwości skorzystania

z pomocy obrońcy. Trybunał wskazał także, że powinnością władz państwowych jest kierowanie się w tych postępowaniach zasadą ochrony dobra nieletniego. Drugą przesłanką jest w tym zakresie zasada indywidualizacji wymagająca dostosowania przebiegu postępowania do wieku, stanu zdrowia, rozwoju intelektualnego i psychicznego. Trybunał stwierdził, iż skarżący nie miał możliwości skutecznego prowadzenia obrony, co skutkowało także naruszeniem prawa do rzetelnego rozpatrzenia sprawy, i przyznał skarżącemu zadośćuczynienie w wysokości 10 tys. euro.

Grabowski przeciwko Polsce (skarga nr 57722/12)

Trybunał stwierdził, iż pozbawienie skarżącego wolności w schronisku dla nieletnich po dacie 7 sierpnia 2012 roku nie było zgodne z prawem w rozumieniu art. 5 ust. 1 Konwencji. Jednocześnie skarżący nie dysponował żadną procedurą umożliwiającą kwestionowanie tego faktu. W ocenie Trybunału możliwość wnoszenia o uchylenie zastosowanego środka na podstawie odpowiedniego zastosowania art. 254 Kodeksu postępowania karnego nie gwarantowała powodzenia chociażby dlatego, że podstawą przetrzymywania skarżącego w schronisku dla nieletnich nie była decyzja sądowa, ale fakt, iż sprawa jego podlegała rozpoznaniu w postępowaniu poprawczym.

VIII. WIZYTACJE KMP⁷⁷ W ZAKŁADACH POPRAWCZYCH I SCHRONISKACH DLA NIELETNICH 2008-2015

2008			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIJESCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy	Sadowice	30.01.2008
2.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Falenica	29-30.04.2008
3.	Schronisko dla Nieletnich	Szczecin	09.10.2008
4.	Zakład Poprawczy	Białystok	09-10.09.2008
5.	Schronisko dla Nieletnich	Łańcut	23.10.2008
6.	Zakład Poprawczy	Tarnów	03.11.2008
7.	Schronisko dla Nieletnich	Gacki	11-12.12.2008
2009			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIJESCOWOŚĆ	DATA
1.	Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Okęcie	30.01.2009
2.	Zakład Poprawczy	Ostrowiec Świętokrzyski	02.04.2009
3.	Schronisko dla Nieletnich	Stawiszyn	27-28.07.2009
4.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Zawiercie	02-04.09.2009
5.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Głogów	17-18.09.2009

⁷⁷ Raporty powizytacyjne dostępne są na stronie internetowej Rzecznika Praw Obywatelskich. Ponadto najważniejsze wnioski płynące z wizytacji co roku zawarte są w raporcie rocznym z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji.

6.	Schronisko dla Nieletnich	Pobiedziska	14.10.2009
7.	Zakład Poprawczy	Witkowo	15.10.2009
2010			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIEJSCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Laskowiec	08.01.2010
2.	Zakład Poprawczy	Studzieniec	14.01.2010
3.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Mrozy	01.02.2010
4.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Pszczyna-Łąka	18.02.2010
5.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Falenica	06.05.2010 (z udziałem ekspertów SPT, CPT, APT)
6.	Zakład Poprawczy	Białystok	23-24.06.2010 (rekontrola)
2011			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIEJSCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Zawiercie	30.03.2011 (rekontrola)
2.	Zakład Poprawczy	Świecie n/Wisłą	25.05.2011
3.	Zakład Poprawczy	Nowe n/Wisłą	26.05.2011
4.	Schronisko dla Nieletnich	Chojnice	08.09.2011
5.	Schronisko dla Nieletnich	Dominowo	17-18.11.2011

6.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Konstantynów Łódzki	07-08.12.2011
2012			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIJESCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy	Białystok	26.01.2012 (rekontrola)
2013			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIJESCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy	Trzemeszno	13.02.2013
2.	Zakład Poprawczy	Kcynia	14-15.02.2013
3.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Świdnica	21-22.02.2013
4.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Racibórz	09-10.04.2013
5.	Zakład Poprawczy	Barczewo	18-19.04.2013
6.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Koronowo	16-17.05.2013
7.	Zakład Poprawczy	Białystok	21-22.05.2013 (rekontrola)
8.	Zakład Poprawczy	Gdańsk-Oliwa	10-11.06.2013
9.	Zakład Poprawczy (Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej)	Koszalin	26-28.06.2013
10.	Zakład Poprawczy (Młodzieżowy Ośrodek Adaptacji Społecznej)	Szubin	31.07.2013

2014			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIEJSCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy	Poznań	03-04.03.2014
2.	Zakład Poprawczy	Grodzisk Wielkopolski	05.03.2014
3.	Schronisko dla Nieletnich	Gacki	10-11.03.2014
4.	Zakład Poprawczy	Tarnów	20-21.03.2014
5.	Zakład Poprawczy	Jerzmanice Zdrój	01-02.04.2014
6.	Schronisko dla Nieletnich	Szczecin	06-07.05.2014
7.	Zakład Poprawczy	Sadowice	03-04.06.2014
2015			
LP	WIZYTOWANA JEDNOSTKA	MIEJSCOWOŚĆ	DATA
1.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Falenica	22-23.01.2015
2.	Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Okęcie	27-28.01.2015
3.	Zakład Poprawczy	Ostrowiec Świętokrzyski	03-04.03.2015
4.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Laskowiec	09-10.03.2015
5.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Mrozy	01.06.2015
6.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Głogów	22.09.2015
7.	Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich	Warszawa-Falenica	05.11.2015